

Läroarutbildningar och läroartjänster under efterkrigstiden

Göte Rudvall

2/2001

Läroarutbildningar och lärartjänster under efterkrigstiden

Göte Rudvall

Tryck: L r rutbildningens reprocentral.

Malmö Högskola
L r rutbildningen
205 06 Malmö
ISSN 1101-7643

Innehåll

Förord	5
Allmän översikt över utvecklingen	6
Lärartjänster	19
Lärare inom barnomsorgen	19
Förskolelärare	19
Fritidspedagoger	21
Lärare i den obligatoriska skolan	23
Folkskollärare - mellanstadielärare - lärare i tidigare årskurser	23
Småskollärare - lågstadielärare - lärare i tidigare årskurser	26
Ämneslärare i allmänna ämnen	27
Adjunkt - ämneslärare - lärare i senare årskurser	28
Övningslärare - lärare i praktiskt- estetiska ämnen	31
Lärare i manlig slöjd - trä- och metallslöjd	32
Lärare i husliga ämnen	34
Lärare i kvinnlig slöjd - textillärare	34
Hushållslärare - hemkunskapslärare	35
Gymnastiklärare - idrottslärare	36
Teckningslärare - bildlärare	37
Musiklärare	38
Yrkeslärare	38
Yrkeslärare - gymnasielärare i yrkesämnen	40
Vårdlärare - gymnasielärare i vård och omsorg	41
Hemspråkslärare - modersmålslärare	42
Speciallärare	47
Yrkesvalslärare - syo-konsulent - studie- och yrkesvägledare	52
Referenser	56

Förord

Högskoleverket har sedan början av år 2000 regeringens uppdrag att värdera utländska lärarutbildningar och utfärda behörighetsbevis till personer med utländsk lärarutbildning, om utbildningen ensam eller tillsammans med yrkeserfarenhet motsvarar svensk lärarexamen eller barn- och ungdomspedagogisk examen.

Som ett led i arbetet på att kunna jämföra utländska lärarutbildningar med motsvarande svenska har Högskoleverket uppdragit åt mig Göte Rudvall att göra en översikt över den historiska utvecklingen av olika lärarutbildningar under efterkrigstiden. Historiken sträcker sig fram till lärarutbildningsreformen år 2001 och behandlar inte den nya utbildningen.

Ett tack framföres till Göran Levin och Bereket Yebio vid Lärarutbildningen för värdefull granskning av delar av texten.

Allmän översikt över utvecklingen

Kort sammanfattning av utvecklingen under hela perioden

Huvuddragen i utvecklingen av svensk lärarutbildning under efterkrigstiden kan kortfattat karakteriseras så här: Det kvarstod länge rester av de stora olikheter som fanns mellan utbildning av lärare i folkskolan och lärare i läroverk och andra högre skolor. Man brukar tala om att det rådde skillnad mellan en seminarietradition och universitetstradition.

För lärare i folkskolan, inklusive småskolan, var kunskapskraven för tillträde till utbildningen tämligen låga. Det räckte med realexamen eller motsvarande. Samtidigt var det en mycket bred utbildning som skulle göra lärarna i stånd att undervisa i alla eller nästan alla ämnen. Utbildningen bedrevs i seminarier utanför högskolesystemet med inriktning på direkt tillämpning i skolan av det man lärde sig. Parallellt med de teoretiska studierna förekom praktik i särskilda övningsskolor direkt knutna till seminarierna.

För lärare i högre skolor krävdes studentexamen för att få påbörja utbildningen. Denna var starkt specialiserad med inriktning på ett eller två ämnen. Utbildningen av lärare i teoretiska ämnen bedrevs helt inom universiteten. De som skulle bli lärare undervisades där tillsammans med dem som inriktade sig mot andra akademiska yrken. Kurserna var därför inte direkt avpassade för innehållet i skolämnena. Den praktiska tillämpningen av kunskaperna i form av provår eller provtermin i särskilda provårsläroverk kom först i slutet av utbildningen.

De praktiskt-estetiska ämnen som förekom i högre skolor, musik, teckning och gymnastik, studerades i särskilda institut. Man utbildades bara för ett ämne, och denna utbildning var lång och mycket grundlig. I folkskolan hade folkskollärarna vanligen själva hand om dessa ämnen.

De praktiska ämnen som bara fanns i folkskolan, slöjd och hushållsgörsmål, var länge starkt könsbundna. Trä- och metallslöjd kallades manlig slöjd och textilslöjd kvinnlig slöjd, och det vara småskollärare och folkskollärare som hade hand om dessa ämnen utom i skolor i de stora städerna. Utbildningen av lärarinnor i s k husliga ämnen skedde i särskilda seminarier och

förberedde främst för fortsättningsskola och olika former av yrkesskolor, särskilt med inriktning på lanthushåll.

De här angivna traditionerna, både när det gällde teoretiska och praktiskt-estetiska ämnen, visade sig mycket seglivade. Det har tagit praktiskt taget hela efterkrigstiden innan de efterhand till största delen har blivit utjämnade.

Redan från tiden omkring 1950 sökte flera statliga utredningar utjämna skillnaderna mellan olika lärarutbildningar i samband med att det beslutades att all utbildning av lärare för den planerade 9-åriga obligatoriska skolan skulle ske i lärarhögskolor. Man ville göra utbildningen för alla lärarkategorier mera direkt anknuten till skolans behov. Därvid ville man föra in mera fördjupat ämneskunnande och kontakt med forskning för lärare i skolans lägre stadier, och man ville åstadkomma bredare lärarutbildning för skolans senare stadier för att ge lärarna där större möjlighet att lära känna sina elever och därmed bättre kunna ta del i deras fostran.

Men motståndet mot att uppge viktiga delar i den gamla traditionen var så stark, särskilt inom universiteten och instituten med ettämneshögskolor för praktiskt-estetiska ämnen, att politikerna vid fattande av reformbeslut i riksdagen gång på gång måste ta hänsyn till opinionen och låta de traditionella skillnaderna till stor del bestå. Striden gällde främst hur grundlig specialisering som var nödvändig för en god lärarutbildning. Konflikterna kring olika förslag till förändrad utbildning ledde också till att reformarbetet tog betydligt längre tid än som ursprungligen planerats.

Reformer av grundskolan har skett i ganska rask takt med nya läroplaner omkring vart tionde år. Reformering av lärarutbildningen har av ovan angivna skäl tagit betydligt längre tid. I stort sett har det gått 15-20 år mellan varje större reform. När en sådan reform just blivit klar har det varit dags för en ny skolreform, och därför har lärarutbildningen större delen av efterkrigstiden befunnit sig i otakt med viktiga drag i skolutvecklingen.

Men trots allt har de olika lärarutbildningarna successivt närmare varandra. Det har kommit att ställas högre krav för tillträde till utbildningarna både för barnomsorgen och grundskolans tidigare årskurser. Antagningskraven har till slut för alla utbildningar preciserats till motsvarande genomgången treårigt gymnasium. Kortare lärarutbildningar för yngre barn har förlängts, så att skillnaderna har minskat i förhållande till utbildningarna för undervisning av äldre barn. Ämnesbredden har minskat i utbildningen för yngre barn för att möjliggöra större fördjupning i lärarnas ämneskunnande. Lärarna för äldre barn i grundskolan har utbildats i flera ämnen för att få större möjligheter att lära

känna sin elever och för att eleverna inte skall behöva ha alltför många lärare. Det har blivit möjligt att kombinera studier av praktiskt-estetiskt ämne med något teoretiskt ämne. Inslag av praktik och didaktik har kommit att i alla utbildningar finnas med under hela studietiden parallellt med de ämne-teoretiska studierna. Samtidigt som dessa förändringar har skett för utbildning av lärare för grundskolan har ämneskraven generellt sett ökat för lärare i gymnasieskolan. Det har dock blivit svårare att rekrytera lektorer med doktorsexamen.

Den ovan angivna utvecklingen mot mera gemensamma inslag och större enhetlighet i utformningen av studierna för olika lärarkategorier gäller den reguljära lärarutbildningen. Samtidigt har det blivit lättare för personer med intresse för att bli lärare med annan relevant utbildningsbakgrund att få dispens från de normala utbildningskraven och få komma in i läraryrket med hjälp av en avslutande praktisk-pedagogisk utbildning.

Det har också genom åren funnits en beredskap att få fram lärare genom olika slags provisoriska utbildningar när det i samband med genomförda skolreformer uppstått bristsituationer och flaskhalsar. Detta har särskilt gällt vidareutbildning av folkskollärare för tjänstgöring på högstadiet vid genomförande av den 9-åriga grundskolan under 1960-talet. Det har också anordnats ett stort antal särskilda kurser för att ge behörighet åt lärare som tjänstgjort i skolor utan att ha en fullständig lärarutbildning. Särskilda insatser har i flera sammanhang gjorts för att få flera utbildade lärare i matematik och naturorienterade ämnen. Dessa utbildningar har ofta bedrivits parallellt med att lärarna tjänstgjort under deltid i sina skolor, medan de fått ägna sig åt lärarstudierna på ett tämligen flexibelt sätt med utnyttjande av kvällstid, ferietid och olika former av distansundervisning.

Den utvecklingsprocess när det gäller lärarutbildning som här kort skisserats beskrivs närmare i det följande, innan en mera detaljerad genomgång görs av olika lärargruppers utbildning var för sig.

Traditioner från parallellskolesystemet finns länge kvar inom lärarutbildningen

Lärarutbildningen präglades fortfarande lång tid efter andra världskriget av det parallellskolesystem som liksom i de flesta andra europeiska länder rått under hela 1900-talet med folkskola för flertalet och olika former av högre skolor för det fåtal som skulle få ledande uppgifter i samhället. Detta parallellskolesystem ifrågsattes alltmer, men det tog lång tid innan de skolreformer som påbörjades under 1950-talet och genomfördes under 1960-talet fick ge-

nomslag också inom lärarutbildningen.

Utbildningen av småskollärare och folkskollärare skedde separat till stor del i olika seminarier, vilket var ganska ovanligt sett i ett internationellt perspektiv. I de flesta andra länder var det en gemensam utbildning som gav kompetens att undervisa i hela den obligatoriska skolan.

Det fanns såsom ovan nämnts en skarp gräns mellan utbildning av lärare för folkskolan och utbildning av lärare för s k högre skolor; realskolor, flickskolor och läroverk. Utbildning av småskollärare och folkskollärare skedde i seminarier, medan lärare i läroämnena fick sin teoretiska utbildning inom universiteten och en kortare praktisk-pedagogisk utbildning i provårsläroverk. Beteckningen lärare i övningsämnena och yrkesämnena tillkom formellt ganska sent, 1958. Lärare i gymnastik, musik och teckning hade under hela 1900-talet funnits i läroverken, medan det länge var det vanligaste att folkskollärarna hade hand om också de olika praktiskt-estetiska ämnena i folkskolan och även inom fortsättningsskolan. Den skolmässiga yrkesutbildningen fick större omfattning först från 1960-talet. Utbildning av lärare i övningsämnena samt i olika yrkesämnena var länge mycket svåröverskådlig både beträffande utbildningens längd och när det gällde inom vilka institutioner den bedrevs. Oftast var det i någon form av enskild regi.

Den reformering av lärarutbildningen som ändå skedde gick ganska långsamt och hämmades av politisk oklarhet om hur långt de olika reformplaner som fanns inom skolområdet skulle komma att gå. Detta gällde särskilt den långa perioden av försöksverksamhet med 9-årig obligatorisk skola under 1950-talet. Det rådde under hela efterkrigstiden politiska motsättningar om hur långt man borde gå när det gällde att integrera olika skolformer och ämnen. Därför var den reformering som skedde av olika lärarutbildningar ofta redan i starten föråldrad och överspelad av utvecklingen om man ser det i organisatoriskt hänseende. Detta konstaterande innebär inte underskattande av de fördjupade perspektiv på lärande och undervisning som efterhand växte fram inom olika lärarutbildningar.

Lärarhögskolor med utbildning av lärare för hela skolväsendet växer fram

Så tidigt som 1951 kom ett förslag från 1946 års skolkommision om inrättande av lärarhögskolor, där praktiskt taget all lärarutbildning för den offentliga skolan skulle ske. Men processen gick mycket långsamt, och det dröjde ända till 1968 tills det stadgemässigt blev reglerat hur arbetet i lärarhögskolorna

skulle bedrivas. Den första lärarhögskolan tillkom i Stockholm 1956 och nästa i Malmö 1960. Sedan kom de följande fullständiga lärarhögskolorna i snabbare takt, Göteborg 1962, Uppsala och Umeå 1964. Folkskoleseminarierna fick i något reformerad form dock vara kvar ända till 1967, då riksdagen fattade beslut om en helt ny lärarhögskoleorganisation.

1960 hade en särskild lärarutbildningsutredning (LUS) tillsatts som var klar med ett flertal förslag 1965. Utredningen eftersträvade att den skarpa gräns som funnits mellan seminarieutbildning för den gamla folkskolans lärare och universitetsutbildning för lärare i realskolor och läroverk efter att den 9-åriga grundskolan genomförts, skulle ersättas av en lärarutbildning av mera enhetligt slag. Den gamla tudelningen fanns dock till stora delar kvar i de framväxande lärarhögskolorna. LUS eftersträvade att den betoning som funnits i seminarierna på praktisk pedagogisk utbildning av lärarna mera skulle komma in även i universitetens ämnesutbildning, samtidigt som mer av det ämneskunnande som gavs vid universiteten skulle komma in i lärarutbildningen även för låg- och mellanstadiet. Dessa strävanden var emellertid vid denna tid alltför radikala för att fullt ut kunna tillgodoses. Det blev bl a olika intagningskrav för lärare till låg- och mellanstadiet och till högstadiet. För blivande lärare i de lägre stadierna räckte det med 2-årig social linje i den nya fackskolan (senare en del av gymnasieskolan) medan det för högstadiets och gymnasiets lärare i teoretiska ämnen krävdes fullständig treårig gymnasielinje.

Universitetsstudierna kom under slutet av 1960-talet att få en ny organisation som gjorde det lättare att skapa kurser som var direkt anpassade efter skolans behov. Det var de s k UKAS- PUKAS- reformerna med tämligen fasta studiegångar som antogs av riksdagen 1969 (Förslagen från Universitetskanslersämbetets grupp för fasta studiegångar hade efter kritik modifierats och gjorts mera flexibla i Olofs Palmes departement, därav populärt PUKAS, Palmes UKAS) . Systemet med ett betyg per termin som dittills varit det vanliga ersattes av studiegångar som byggde på ett poängsystem där 1 poäng representerade en studievecka (20 poäng motsvarade en termins studier). Detta system möjliggjorde att man kunde kombinera ett antal kortare kurser som till sitt innehåll mera än de tidigare längre kurserna motsvarade skolämnenas behov. För att ämneslärare på högstadiet skulle få en bredare kompetens som gjorde att eleverna inte skulle behöva ha alltför många lärare bestämdes det också att det skulle krävas minst tre ämnen i stället för bara två för undervisning på högstadiet. För gymnasiet gällde liksom tidigare att två ämnen räckte.

Men en rad organisatoriska åtgärder som LUS hade föreslagit för att för-

bättra kontakten mellan universitetens ämnesinstitutioner och lärarhögskolorna för de olika skolämnena ansågs för tungrodda och mötte motstånd från universitetens sida, så de kom inte att genomföras. Det gällde t ex skapande av särskilda skolämneshögskolor för gemensamma överläggningar om hur universitetens ämneskurser skulle successivt bättre anpassas till skolans behov och en särskild utbildningsrektor för varje skolämne, som skulle samordna den teoretiska och praktiska utbildningen i ämnena. Gränsen mellan universitetens ämnesutbildning och lärarhögskolornas praktisk- pedagogiska utbildning kom fortfarande att bli ganska skarp. På central nivå fanns dock en stark strävan att göra universitetens ämnesstudier mer skolrelevanta. Vid utarbetande av utbildningsplaner för lärarutbildningen blev det ett nära samarbete mellan dåvarande universitetskanslersämbetet (UKÄ) och Skolöverstyrelsen (SÖ) som var tillsynsmyndighet för lärarhögskolorna.

Den nya lärarutbildningsorganisationen innebar att det blev sex större lärarhögskolor med både klasslärar- och ämneslärarutbildning. Utöver de tidigare nämnda tillkom Linköping. Därutöver blev det c:a 15 stycken mindre lärarhögskolor med enbart klasslärarutbildning spridda ut över landet. Det var en del av de tidigare seminarierna som på detta sätt fick fortleva i ny skepnad. LUS hade föreslagit att de skulle bli filialer till de större lärarhögskolorna, men i riksdagsbeslutet om ny lärarutbildning 1967 fick de en självständig ställning. Den lärarutbildningsreform som sålunda startade 1968 fick också en organisation med kommunala Försöks- och Demonstrationsskolor (FoD-skolor), som ersatte tidigare statliga övningskolor som funnits för lärarkandidaternas undervisningspraktik i anslutning till seminarierna. Syftet med förändringen var att göra lärarutbildningen mera delaktig av ute i skolväsendet pågående försök att på olika sätt modernisera undervisningen. Man ville också ge demonstrationer av god undervisning, bli i särskilda one way screen-salar, ett slags spegelsalar där lärarkandidater i grupp genom en glasruta kunde se skolklasser arbeta utan att dessa kunde se kandidaterna. Det tillkom även särskilda ITV-institutioner (Intern television) där olika undervisningssituationer spelades in så att de kunde visas på video i lärarutbildningen. Det var under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet en tillit till vad man kallade undervisningsteknologiska lösningar på undervisningsproblemen, där också programmerad undervisning och språkundervisning i särskilda språklaboratorier förekom. Den enda forskning som bedrevs inom lärarhögskolorna fanns inom de pedagogiska institutioner som inrättats inom var och en av de större lärarhögskolorna.

Ett annat inslag i reformen av lärarutbildningen var att man ville kombi-

nera undervisning i ett övningsämne med något teoretiskt ämne. En särskild utredning tillsattes 1968 för att utreda hur detta skulle kunna gå till. Det var ofta svårt för lärare som hade ett praktiskt-estetiskt ämne såsom musik eller teckning att få full tjänst i en skola och varje lärare måste möta ett stort antal elever. Det beslöts på grundval av denna lärarutbildningskommitté (LUK) att försök med sådan tvåämnesutbildning skulle bedrivas vid ett flertal ställen. Men strävandena mötte motstånd på många håll, och trots ganska omfattande försöksverksamhet var det först när en ny grundskollärareform blev klar 1988 som det blev reguljärt med sådana ämneskombinationer.

Lärarutbildningsreformen som tillkom 1968 var såsom tidigare nämnts till stora delar redan föråldrad när den blev genomförd. 1969 kom en ny läroplan för grundskolan och 1970 en ny läroplan för en integrerad gymnasieskola med c:a 20 linjer i stället för de tre olika skolformer som funnits på det gymnasiala stadiet, gymnasium, fackskola och yrkesskola. Detaljstyrningen var stark från Skolöverstyrelsen som var huvudman för verksamheten. Det utgavs därifrån 1971 tjocka blå och gröna böcker med anvisningar, en blå bok för klasslärarutbildningarna och en grön för ämneslärarutbildningen. Där angavs hur fördelningen skulle vara mellan ämnesteorier, metodik, pedagogik och praktik och preciserades noga hur undervisningen skulle bedrivas.

Reform av universitets- och högskoleväsendet 1977 på- verkar också lärarutbildningen

Inom universitets- och högskoleväsendet pågick vid denna tid även en stor universitetsutredning U 68, som 1973 blev klar med genomgripande förslag till reformer. Strävan var att liksom när det gällde skolväsendet överge det starkt centralistiska system som funnits och ersätta det med mera decentraliserade styrformer lokalt och regionalt. Man ville samtidigt skapa ett mera enhetligt fungerande högskoleväsende. Det hade därtills funnits ett mängd parallella högskolor och andra utbildningar inom vad som brukar kallas tertiärstadiet. Det fanns ett stort antal mer eller mindre kvalificerade yrkesutbildningar ovanför gymnasiet, som hade anknytning till olika departement och centrala styrelser. Dessa utbildningar hade olika traditioner och olika status och med gränser mellan sig som upplevdes som föråldrade och svåra att överblicka. U 68:s förslag att förenhetliga detta splittrade utbildningsväsende inom en tämligen lös organisation med stor frihet för de däri ingående utbildningarna blev föremål för mycket politisk diskussion, men i stora drag genomfördes reformen genom riksdagsbeslut 1975 och kunde trots växlingar i regeringsmakten till största

delen fullföljas enligt planerna 1977. I denna decentraliserade organisation sammanfördes alla utbildningar i ett antal universitets- och högskolor med lokala styrelser. En särskild regional organisation, regionstyrelser, inom sex olika högskoleregioner tillkom bl a för att samordna och stödja verksamheten i det stora antal mindre högskolor som förekom i olika delar av landet och som i de flesta fall saknade egen forskningsorganisation. För att tillgodose målet att all högskoleutbildning skulle ske på vetenskaplig grund skapades en särskild resurs för forskningsanknytning. Dessa medel som också kom lärarutbildningen tillgodo fördelades av regionstyrelserna.

För att leda och samordna hela denna starkt decentraliserade organisation skapades ett särskilt Universitets- och Högskoleämbete (UHÄ), som ersatte det tidigare Universitetskanslersämbetet (UKÄ). Lärarutbildningen som ju tidigare stått under överinseende av Skolöverstyrelsen kom nu liksom annan högskoleundervisning att sortera under UHÄ. Till lärarhögskolorna fördes en rad nya utbildningar som inte haft anknytning till det allmänna skolväsendet som var SÖ:s ansvarsområde. Det var t ex förskollärarutbildning och fritidspedagogutbildning för barnomsorgen, som var socialstyrelsens ansvarsområde. Det var vårdlärarutbildningar och andra yrkeslärarutbildningar som till stor del utbildade lärare med landstinget som huvudman. De tidigare självständiga lärarhögskolorna blev nu delar av respektive universitet eller högskola i anslutning till de orter där de befann sig. Det var bara Högskolan för Lärarutbildning i Stockholm (HLS) som fick förbli självständig.

En huvudtanke med den nya organisationen var att man lokalt hade de bästa möjligheterna att utveckla de kontakter med de olika yrkesområden, skolformer och samhällsinstitutioner som högskolorna utbildade för. Ett väsentligt inslag i det nya systemet blev därför linjenämnder med allmänföreträdare, t ex lärare och skolledare. Dessa linjenämnder skulle sörja för att lokala planer utarbetades som blev väl anpassade efter de lokala förutsättningarna. Dessa planer utarbetades på grundval av allmänt formulerade utbildningsplaner som centralt fastställdes av UHÄ. För ämneslärarlinjerna tillgodosågs kontakten mellan undervisningen i ämnesteorin vid universitetet och den praktiskt pedagogiska utbildningen framför allt genom linjenämnderna där alla intressenter fanns med. Detta fick bli ersättningen för de samverkansformer med universitetet som LUS hade föreslagit och som redovisats i det föregående.

Den lokala friheten ledde till att förhållandena kom att utvecklas mycket olika vid skilda universitet och högskolor. På sina håll skedde inte så stora förändringar i förhållande till tidigare. På andra håll växte en starkare åtskill-

nad fram mellan undervisningen i ämnesinstitutionerna och metodik- och pedagogikinstitutionerna vid lärarhögskolorna. Men det förekom också att det blev ett fördjupat samarbete mellan universitetens ämnesinstitutioner och lärarhögskolans institutioner så att didaktiska aspekter mera kom att uppmärksammas både inom utvecklingsarbete och forskning. Den tidigare nämnda Försöks- och demonstrationsverksamheten vid särskilda FoD-skolor i direkt anslutning till de större lärarhögskolorna avskaffades i samband med den nya högskolereformen. Utvecklingsarbete med anknytning till skolväsendet kom att ske på ett mera informellt sätt i samarbete med skolförvaltningarna i de kommuner där lärarhögskolorna var förlagda.

Det förekom vid denna tid också särskilda utbildningsåtgärder för personer som under några år arbetat som lärare utan att ha formell behörighet. De fick möjlighet att delta i särskilt organiserad högskoleundervisning samtidigt som de på omkring halvtid tjänstgjorde vid sina skolor. Den tid som krävdes för dessa studier var olika för skilda lärargrupper. Man valde till utbildningarna ut lärare i kommuner där särskild stor andel saknade föreskriven behörighet. (UHÄ-FS 1982:36)

Inom den nya högskoleorganisationen var ända till 1985 skillnader i tjänstekonstruktion och undervisningsvolym mellan lärare i olika lärarutbildningar mycket stora. De regler och traditioner som funnits inom de gamla typerna av lärarutbildningar hade till stor del fått leva kvar sida vid sida. En särskild lärartjänstutredning (LÄTU) fick bearbeta dessa frågor. Ett riksdagsbeslut 1984 på grundval av LÄTU:s förslag skapade mera enhetliga tjänstekonstruktioner inom högskoleväsendet och överlät sedan åt lokala beslut att utjämna de tidigare stora skillnaderna i arbetsvillkor mellan olika lärarkategorier t ex inom olika lärarutbildningar. Detta har varit en lång process, och den har på sina håll ännu inte fullt ut lett till att alla lärartjänster inom olika utbildningar bedöms lika, t ex när det gäller omfattningen av undervisning i förhållande till andra uppgifter, såsom administration och forskning.

En genomgripande lärarutbildningsreform träder i kraft 1988

Bara några få år efter 1968 års lärarutbildningsreform tillsattes en ny lärarutbildningsutredning, LUT 74. Att på dess grund få till stånd en starkt förändrad lärarutbildning tog dock omkring 10 år och var en väg fylld av motståndningar och svårigheter. De förslag som LUT 74 lade fram i ett huvudbetänkande 1978 blev mycket kritiserat. Dess huvudsyfte när det gällde utbildning

av grundskollärare var att ordentligt bryta upp gränsen mellan tidigare klasslärar- och ämneslärarutbildningar. Förslaget innebar att det i grundskollärarutbildningen, som i sin helhet skulle omfatta 140 poäng (3,5 år), skulle finnas ett basår på 40 poäng med ämnena Kommunikation, Svenska och Matematik. Denna utbildning skulle göra lärarna behöriga att i svenska och matematik följa eleverna under hela skoltiden. För övrigt skulle det finnas ett antal specialiseringar med inriktning dels på olika ämnesgrupper, dels på lägre, respektive högre årskurser. Den egentliga specialiseringen skulle enligt förslaget endast omfatta 60 poäng. Den praktisk-pedagogiska utbildningen utöver basåret skulle omfatta 40 poäng. Det skulle också bli möjligt för lärarna att efter 2-8 års tjänstgöring genomgå en kompletterande utbildning omfattande 20 poäng.

Gymnasielärarutbildningen skulle inte förändras så mycket. För lärare i läroämnen föreslogs en utbildning omfattande 180 poäng, varav 40 poäng skulle vara i praktisk pedagogik. Dessutom föreslogs ett stort antal utbildningslinjer av varierande längd för lärare i praktiskt-estetiska ämnen, liksom utbildning i något sådant ämne i förening med ett läroämne. Även dessa utbildningar skulle ha 40 poäng praktisk pedagogik.

Kritiken mot LUT:s förslag blev mycket stark framför allt när det gällde grundskollärarutbildningen. Många, särskilt representanter för universiteten, vände sig emot tanken på en "enhetslärare", som till en del skulle kunna följa elever genom hela grundskolan. Delvis som en reaktion på dessa förslag till förändrad grundskollärarutbildning tillkom den sk kunskapsrörelsen med föreningen Kunskap i skolan, som i ett upprop vände sig emot vad man kallade kunskapsfientlighet och antiintellektualism, som man menade präglade skolreformerna ända sedan 1950-talet. Det blev sålunda en tämligen hätsk kampanj mot LUT:s reformförslag. Då det vid denna tid också förekom växling i den politiska makten kom det att i flera omgångar bli expertarbete inom regeringskansliet, som ledde till att LUT:s förslag blev starkt omarbetat. Framläggande av en regeringsproposition i ärendet uppskötts flera gånger. En ekonomiska kris som rådde i landet åren omkring 1980 spelade också en roll för fördröjningen. Det riksdagsbeslut som sedan kom 1985 visade att man tagit stor hänsyn till den offentliga kritiken. Det blev betydligt mer ämnesstudier och mindre praktisk-pedagogiska inslag i den då beslutade grundskollärarutbildningen än det varit i LUT:s förslag. Och ämneslärarutbildningen för gymnasiet och vuxenutbildningen förlängdes i flera ämnen. Utbildningen i svenska, engelska, tyska och franska kom att omfatta 80 poäng i varje ämne, vilket innebar en ökning i svenska med 20 poäng och 40 poäng i

de främmande språken.

Beslutet om en ny lärarutbildning för grundskolan fattades av riksdagen i ett par omgångar 1985 och 1987. Utbildningen började praktiskt tillämpas fr o m läsåret 1988/89 och var i sina grunddrag den som existerade till 2001. Grundskollärarutbildningen indelades i två huvudgrupper, utbildning för tidigare årskurser 1- 7 samt utbildning för senare årskurser 4-9.

1. Utbildningen av lärare med inriktning på tidigare årskurser, 1-7, omfattade 140 poäng.

Inom denna utbildning fanns två fördjupningsalternativ, ett för svenska och samhällsorientering och ett för matematik och naturorientering. Dessutom fanns varianter mot svenska som andra språk samt hemspråk kombinerat med SO eller Ma/No.

2. Utbildning för lärare med inriktning på senare årskurser 4-9 omfattade 140-180 poäng.

Inom denna utbildning fanns fem specialiseringar:

- Svenska och främmande språk (samt variant med engelska, svenska som andraspråk och hemspråk)
- Samhällsorienterande ämnen
- Naturorienterande ämnen
- Naturorienterande ämne med matematik
- Ett praktiskt-estetiskt ämne i kombination med ett annat ämne.

De flesta av dessa kombinationer omfattade 160 poäng inklusive praktisk-pedagogisk utbildning, 20 poäng mer än LUT föreslagit. Å andra sidan försvann LUT:s förslag om kompletteringsutbildning sedan lärarna varit ute i skolan under någon tid. Kombinationen med praktisk-estetiskt ämne varierade mellan 140 och 180 poäng, beroende vilka ämnen det rörde sig om.

Den här beskrivna organisationen bestod i sina grunddrag fram till 2001, med det hade inom olika lärarhögskolor växt fram olika slags varianter som var svårt att överblicka och som inte i någon större omfattning behandlas i denna framställning.

Utbildningen går alltså ”omlott” när det gäller årskurserna 4-6, det tidigare mellanstadiet. Någon inriktning på särskilda skolstadiet är det inte längre tal om. Härmed föregrep lärarutbildningsreformen den nya läroplan för grundskolan som tillkom i början av 1990-talet (Lpo 94). I denna försvann indelningen på lågstadium, mellanstadium och högstadium. Det blev i stället två ”skeden” med avstämning av elevernas kunskapsnivå i slutet av årskurs 5. För ovanlighetens skull låg en lärarutbildningsreform steget före reformeringen av

skolan. Men det hade också tagit 25 år efter grundskolans genomförande innan det blivit en lärarutbildning som bygger på dess egna förutsättningar. Denna reform innebar att äntligen den skarpa klyftan mellan klasslärare och ämneslärare försvunnit. Det blir flera lärare som delar på arbetet i tidigare årskurser, och i de högre årskurserna behöver det inte bli splittring på lika många olika lärare som det var i det gamla högstadiet. En utjämnande faktor mellan de olika lärarkategorierna är också att antagningskraven för de båda utbildningstyperna blivit lika, så att det för all grundskollärarytbildning krävs genomgången treårigt gymnasium. Det tidigare systemet med endast krav på tvåårig gymnasielinje för blivande klasslärare försvann således. Detta har skett i nära anslutning till att alla gymnasieutbildningar enligt Lpf 94 blivit treåriga.

Fortsatt reformering av lärarutbildningen

En fortsatt reformering av lärarutbildningen skedde genom beslut av den borgerliga regeringen 1992 i samband med att en omfattande avreglering av högskoleväsendet genomfördes. Det tidigare linjesystemet avskaffades och ersattes av föreskrifter om examina. Inom grundutbildningen blev det ett system med kurser som kunde sammanföras till program. Inom lärarutbildningen blev därför på många håll skillnaden i förhållande till linjesystemet ibland inte så stor, även om friheten för olika universitet och högskolor att organisera utbildningen enligt egna idéer kraftigt ökades. Det tillkom 1993 en särskild examensordning som anger vilka mål utbildningen skall uppfylla för en viss examen. Efter avslutad utbildning utdelas särskilda examensbevis. Det preciseras också vilka högskolor som har rätt att genomföra examen och utdela examensbevis. En nyhet för lärarutbildningens del var att det i grundskolläroretaxamen för årskurserna 4-9 angavs en alternativ väg att bli lärare, om man redan i förväg, t ex genom att ha gått fristående kurser, hade en ämnesutbildning som var tillräcklig. Det kunde då räcka att genomgå en praktisk-pedagogisk kurs omfattande 40 poäng. För gymnasiet del blev det också i detta sammanhang möjligt att bli lärare i endast ett ämne, inte bara som tidigare om man hade ett praktiskt-estetiskt ämne. Det är dock i praktiken mycket svårt att få full tjänst i en skola om man bara har ett ämne och det krävs numera åter två ämnen för lärare i teoretiska ämnen.

Avslutningsvis kan nämnas att hela lärarutbildningen blivit föremål för förnyad översyn i en parlamentarisk lärarutbildningskommitté som lämnat sitt slutbetänkande under 1999 (SOU 1999:93). Dessa förslag blev under början av år 2000 föremål för remissbehandling, och proposition förelades riksdagen i

maj månad (Prop. 1999/2000:135). Beslut fattades redan av riksdagen i oktober. Denna i många avseenden genomgripande reformering av Lärarutbildningen behandlas inte närmare i denna framställning. Det kan dock nämnas att det blivit fler gemensamma inslag i de flesta lärarutbildningar i form av ett gemensamt kunskapsområde.

Lärartjänster

Lärare inom barnomsorgen

Förskollärare

Offentlig barnomsorg växer fram

Förskollärarytbildningen har en ganska lång historia, men det är först från 1970-talet som den kommit att få någon större omfattning. Redan från slutet av 1800-talet fanns det vad som kallades för *barnkrubbor* för att ge barn till fattiga förvärvsarbetande mödrar tillsyn och vård. Det var detta som så småningom kom att benämnas *daghem*. Men det fanns också pedagogiskt motiverade *barnträdgårdar*, inspirerade av den tyske pedagogen Fröbels s k Kindergarten. Dessa som hade verksamhet bara några timmar per dag och var avgiftsbelagda vände sig framför allt till välsituerade föräldrars barn. De båda traditionerna kom sedan att föras samman efterhand som det blev allt vanligare att kvinnor förvärvsarbetade. Men länge var det ganska litet antal barn som på dessa sätt kunde tas om hand. Redan 1904 tillkom ett särskilt Fröbel-seminarium i Norrköping med tvåårig utbildning. Ett flertal andra statliga förskoleseminarier tillkom efterhand.

Det stora genombrottet för förskoleverksamheten kom i och med *1968 års barnstugeutredning*, vars förslag ledde till att riksdagen 1973 fattade beslut om allmän förskola. Denna innebar att alla barn från 6 års ålder skulle ha rätt till förskola. Yngre barn med särskilda behov skulle också kunna få plats. Utöver denna deltidsförskola innefattar den kommunala barnomsorgen också daghem, där barnen får vara den tid då föräldrarna förvärvsarbetar eller studerar. 1975 ersattes lagen om allmän förskola med en ny lag om kommunal barnomsorg. Denna avsåg också fritidshem och annan fritidsverksamhet för yngre skolbarn. Det dröjde dock länge innan barnomsorgen i dess olika delar kunde byggas ut så att det blev full behovstäckning.

Utvecklingen av förskollärarytbildningen

Barnstugeutredningen framlade i ett särskilt delbetänkande *Utbildning i samspel* 1975 riktlinjer för bl a förskollärarytbildningen, som sedan i sina grunddrag

kom att antas av riksdagen. De innefattade en tvåårig gymnasial utbildning till barnskötare. De som hade sådan utbildning kunde sedan få en tvåårig utbildning (80 studieveckor) till förskollärare vid förskoleseminarium. Barnskötare med lång praktisk erfarenhet kunde få en kortare utbildning omfattande 50 veckor. De som saknade barnskötarutbildning fick en utbildning omfattande 2,5 år (100 studieveckor). Dessutom kom det i viss utsträckning att bli möjlighet till 20 veckors vidareutbildning med olika inriktning, pedagogisk och administrativ.

Dessa nya förskollärarytbildningar överfördes redan vid starten i samband med 1977 års högskolereform till högskolornas utbildningsorganisation. 1993 förlängdes utbildningen till att bli treårig (120 högskolepoäng). Då avskaffades också de kortare utbildningarna för barnskötare. Förskollärarytbildningen inordnades i ett särskilt Barn- och ungdomspedagogiskt program med inriktning antingen på att bli förskollärare eller fritidspedagog. Inom utbildningarna vid olika högskoleorter finns vissa specialiseringar. Det blev på några håll utbildning av tvåspråkiga förskollärare, särskilt med tanke på behovet av lärare i sk språkförskolor i invandrartäta områden i våra storstäder. Det blev också på några ställen kurser med speciell pedagogisk inriktning, såsom Montessorri, Waldorf eller Reggio Emilia. Inom vissa högskolor finns även påbyggnads- och kompletteringsutbildningar. På några orter finns vidareutbildning av förskollärare och fritidspedagoger till grundskollärare 1-7 på 80-100 poäng.

För utbildning till förskollärare krävs grundläggande behörighet för högskolestudier och som regel även särskild behörighet i svenska, samhällskunskap och naturkunskap.

På grund av den stora utbyggnaden av daghem och förskolor kom under ett par årtionden förskollärarytbildningen att få mycket stor omfattning. Den var länge den största utbildningen vid lärarhögskolorna.

Nyheter inom barnomsorgen som påverkar förskollärarytbildningen

Ett flertal nyheter inom barnomsorgsområdet har tillkommit under de allra senaste åren som påverkat förskollärarytbildningen. En särskild läroplan för barn 1-5 år har fastställts 1999. Regeringen har också under 2000 fattat beslut om att införa allmän förskola för alla fyra- och femåringar. Därigenom kommer behovet av förskollärare att öka. Ansvar för tillsyn av verksamheten inom barnomsorgen har 1998 överförts från Socialstyrelsen till Skolverket. En särskild skolform, förskoleklass, har tillkommit, och antalet sexåringar som börjat i grundskolan har ökat. Förskollärare och fritidspedagoger deltar i arbetslag tillsam-

mans med grundskollärare under de första skolåren. Lärarutbildningskommittén har i sitt slutbetänkande 1999 föreslagit att förskollärarytbildningen skall förlängas med en termin och beslutet om förnyad lärarutbildning följer detta förslag (Prop.1999/2000:135).

Fritidspedagoger

Utvecklingen av skolbarnsomsorgen

Skolbarnsomsorgens historia är till stora delar parallell med den som gäller barnomsorgen före skolåldern. Dess snabba utveckling under de senaste årtiondena har att göra med att det är först då som det blivit riktigt vanligt att båda föräldrarna har yrkesarbete. Men i storstäderna, framför allt i Stockholm, gjordes det redan från slutet av 1800-talet insatser för barn till förvärvsarbetande mödrar. Liksom det blev barnkrubbor för att ge de mindre barnen tillsyn och vård, blev det inrättningar för att ge skolbarnen sysselsättning några timmar efter skoldagens slut, så att de inte skulle behöva driva runt på gatorna och kanske göra ofog. Det tillkom s k *arbetsstugor* för barn mellan 7 och 14 år, där barnen fick lära praktisk sysslor som sömnad, skomakeri och snickeri. Barnen fick också ett mål mat innan de gick hem. Sådana arbetsstugor spreds i städer och större orter över hela landet, så att det under 1920-talet fanns ett hundratal sådana.

Under 1930-talet gjordes många insatser för att förbättra förhållandena för barnfamiljerna. Det tillkom t ex medicinsk mödra- och barnavård, bostadsbidrag, fria skolmåltider och fritt skolmaterial. Synen på vad som var bra för skolbarnen att göra på sin fritid förändrades också. Den statliga Befolkningskommissionen (1938) menade att verksamheten vid arbetsstugorna inte motsvarade moderna idéer om vad som var bäst och mest utvecklande för barnen. Man ansåg att vad barnen behövde var rekreation och fritt skapande sysselsättningar samt hjälp med läxor. Staten ville också ställa krav på utbildning av dem som skulle leda barnens fritidsverksamhet. Det började bli vanligare att förskollärare anställdes som föreståndare i arbetsstugorna. 1943 tillkom statligt stöd till barnstugeinstitutioner, och benämningen arbetsstugor ändrades till *eftermiddagshem*.

Under 1950-talet ökade behovet av heldagsomsorg för de mindre skolbarnen efterhand som all fler kvinnor gick ut i arbetslivet. Skoldagen hade blivit kortare, och eftermiddagshemmen fick ta hand om de inskrivna barnen under hela den del av dagen då de inte var i skolan. Detta gällde framför allt barn

mellan 7 och 10 år. Beteckningen ändrades 1962/63 till *fritidshem*, en benämning som fortfarande finns kvar.

Det växande behovet att finna tidsenliga former för barnomsorgen ledde till att 1968 års barnstugeutredning tillkom. Den utgav ett särskilt betänkande Barns Fritid (SOU 1974:42) som utredde också frågorna om hur barns fritidsverksamhet borde organiseras.

Utbildning av fritidspedagoger växer fram

1964 tillkom en utbildning för ledare av fritidshem i Norrköping. 1965 tillsattes en statlig snabbutredning om hur sådana utbildningar i större omfattning skulle utformas. Resultatet blev att det beslöts att tvåårig utbildning av ledare för fritidshem och lekplatsverksamhet skulle ske i kommunala och landstingskommunala yrkesskolor. Efter danskt mönster blev titeln på denna personal fritidspedagoger. När en ny läroplan Lgy 70 kom till i samband med beslut om en integrerad gymnasieskola blev utbildning av fritidspedagoger en specialkurs inom den nya gymnasieskolan. Denna utbildning blev till stor del en kopia av förskollärareutbildningen, fastän tyngdpunkten kom att ligga på hur man skulle ta hand om yngre skolbarn. De flesta lärarna var själva förskollärare, och det var också handledarna vid fritidshemmen där eleverna gjorde sin praktik. Detta var en ungdomsutbildning. Det fanns också en kortare utbildning inom ramen för vuxenutbildningen. Det var en 50 veckors utbildning för personer som hade lång erfarenhet av familjehushåll och minst 3 års praktik i fritidshem, parklek, klubbverksamhet eller annan liknande barn- och ungdomsverksamhet. Denna utbildning anordnades i mera begränsad omfattning vid några förskoleseminarier och lärarhögskolor. Den kunde också förekomma inom arbetsmarknadsutbildningen.

Barnstugeutredningen tog i sitt betänkande Utbildning i samspel (1975) också upp frågorna om utbildning av fritidspedagoger för fritidshemmen. Resultatet blev att utbildningen kom att räknas till läraryrkena och att den blev en högskoleutbildning i samband med universitets- och högskolereformen 1977. Från början blev det en tvåårig utbildning (80 poäng) för dem som hade förpraktik i fritidshem. För dem som hade långvarig praktik och speciella förkunskaper anordnades en kortare utbildning omfattande 50 poäng. För dem som inte hade förpraktik och hade allmän högskolebehörighet kom utbildningen att omfatta 2,5 år (100 poäng).

1993 förlängdes fritidspedagogutbildningen till att bli treårig (120 poäng). Det skedde i samband med att det tillkom ett särskilt Barn- och ungdomspedagogiskt program med två inriktningar, en för fritidspedagoger och en för

förskollärare. För att antas till utbildningen krävs numera grundläggande behörighet för högskolestudier och vanligen också särskild behörighet i svenska, samhällskunskap och naturkunskap. Det finns på olika högskoleorter vissa påbyggnads- och kompletterande utbildningar för fritidspedagoger. På några orter finns det även vidareutbildningar av fritidspedagoger till grundskollärare 1-7 på 80-100 poäng.

Vad som i avsnittet ovan om förskollärare sägs om nyheter inom barnomsorgen som påverkar lärarutbildningen gäller också utbildningen av fritidspedagoger. Lärarutbildningskommittén har i sitt slutbetänkande 1999 föreslagit att även fritidspedagogutbildningen skall förlängas med en termin och riksdagsbeslutet om förnyad lärarutbildning följer detta förslag.

Lärare i den obligatoriska skolan

Folkskollärare - mellanstadielärare - grundskollärare i tidigare årskurser

Utbildning av folkskollärare

Folkskollärare utbildades efter tillkomsten av folkskolestadgan 1842 vid statliga seminarier i de olika stiftstäderna och i Stockholm. Utbildningen blev från 1877 fyraårig, och från 1914 krävdes realexamen för inträde. Fram till 1937 då det tillkom en ny stadga för folkskoleseminarierna var yrket så gott som enbart avsett för män.

Från detta år tillkom också en tvåårig utbildningslinje som byggde på studentexamen. Genomgången utbildning gav kompetens för undervisning i hela den obligatoriska skolan, även småskolan.

I samband med riksdagsbeslut om försöksverksamhet med 9-årig obligatorisk skola 1950 beslöts också att lärarutbildningen skulle bedrivas i lärarhögskolor för alla lärarkategorier. Inrättande av sådana blev emellertid en mycket lång process. En viss modernisering av utbildningen vid folkskoleseminarierna kom därför att ske genom tillkomst av en ny folkskolestadga 1958. I samband härmed anordnades också i begränsad omfattning en tvåårig vidareutbildning av småskollärare till folkskollärare.

Särskilda regler gällde för behörighet att undervisa i engelska. Engelska var obligatoriskt ämne för alla, men denna undervisning räckte inte för behörighet att vara lärare i ämnet. För detta krävdes genomgång av särskilda behörighetskurser utanför den vanliga undervisningen. I detta ingick också en

sommarkurs. För att få full behörighet att undervisa i alla årskurserna 4-6 krävdes deltagande i en utökad undervisning som gick ut över kompetensen att undervisa i slöjd. Lärarhögskolornas undervisning i engelska för mellanstadielärare blev utformad så att den gav full behörighet att undervisa i engelska.

Efterhand som lärarhögskolorna växte fram avvecklades det ena seminariet efter det andra. 1967 när riksdagsbeslut fattades om en lärarhögskolereform beslöts också att alla seminarier successivt skulle avvecklas.

Utbildning av mellanstadielärare

Den tidigare bredden i utbildningen att omfatta behörighet att undervisa även i de första årskurserna i skolan som funnits i folkskollärarseminarierna försvann inom lärarhögskoleorganisationen. Nu blev det en utbildning av lågstadielärare för årskurserna 1-3 och en utbildning av mellanstadielärare för årskurserna 4-6. Mellanstadielärarytbildningen kom från början 1968 att omfatta 2,5 år (5 terminer = 100 poäng).

Redan 1971 kom en reviderad lärarhögskolestadga, som förlängde utbildningen av mellanstadielärare till 3 år (120 poäng). Den näst sista terminen blev en praktiktermin med betald praktik, och den sista terminen innehöll två veckors betygssatt praktik. Den viktigaste förändringen i 1971 års stadga var att utbildningen skulle innehålla ämnesfördjupning i två ämnen, tillvalskurser, som gav behörighet att undervisa också på högstadiet. Detta var led i en tanke som sedan fått ökad betydelse, nämligen strävan att låta lärarna få möjlighet att följa samma elever under längre tid.

Nästa förändring kom 1974 då den betalda praktikterminen togs bort. Praktiken delades i stället upp på flera olika perioder med en lång avslutande praktik sista terminen. Den fick därmed karaktären av en utslussningsperiod i läraryrket.

När 1977 års universitets- och högskolereform tillkom innebar det att skolöverstyrelsens huvudmannaskap för lärarutbildningarna försvann, och dessa inordnades helt i högskoleorganisationen. Detta innebar att det inom ramen för centrala utbildningsplaner som fastställdes av UHÅ blev stor frihet att utforma lokala planer vid de skilda lärarutbildningarna. Detta ledde till att fördelningen av praktik på de olika terminerna kom att se olika ut på skilda orter. Det blev också nya intagningsbestämmelser till de olika lärarutbildningslinjerna. En nyhet var att arbetslivserfarenhet tillmättes ökad betydelse. Bestämmelserna innebar att det direkta intaget från gymnasiet kom att kraftigt minska. Detta kom 1984 att regleras så att det bestämdes att antalet intagna med gym-

nasieutbildning utan praktik skulle vara minst 33 %.

Ny grundskollärautbildning. Utbildning av grundskollärare för tidigare årskurser (1-7)

I ett föregående avsnitt (s 7) har beskrivits hur den tidigare skarpa uppdelningen på olika lärarkategorier för skolans olika stadier kommit att ifrågasättas. En ny grundskollärautbildning med uppdelning på två huvudinriktningar ("tidigarelärare" för 1-7 och "senarelärare" för åk 4-9) utan skarp gräns mellan dessa tillkom från 1988.

Här behandlas närmare bara utbildningen av lärare för tidigare årskurser (1-7). Reformen innebar att kategorien "mellanstadielärare" helt försvann. På det tidigare mellanstadiet, i årskurserna 4-6, kan båda de nya lärarkategorierna undervisa. Begreppen klasslärare och ämneslärare som tidigare klivit grundskolan i två starkt avgränsade delar försvann därigenom. Uppdelningen på lågstadielärare och mellanstadielärare försvann också. Det blir när de nyutbildade lärarna i större utsträckning kommer ut i skolorna flera lärare i tidigare årskurser och färre lärare i det som förut varit högstadiet.

Utbildningen för lärare i tidigare årskurser, 1-7, omfattade 3,5 år (140 poäng). Det blev två huvudsakliga fördjupningsalternativ:

1. Svenska och samhällsorientering/samhällsvetenskap
2. Matematik och naturorientering/naturvetenskap.

Det finns på vissa högskolor också andra specialiseringar, t ex naturvetenskap och teknik, svenska och svenska som andra språk, praktiskt-estetiskt ämne och annat ämne.

För antagning till grundskollärautbildningen krävs grundläggande behörighet för högskolestudier. För inriktningen 1-7 krävs dessutom särskild behörighet i svenska, engelska och historia. Därutöver kan krävas viss annan särskild behörighet beroende på vilken fördjupning som valts. För utbildning i praktiskt-estetiska ämnen krävs dels de förkunskaper som behövs för det valda teoretiska ämnet, dels ibland vissa kurser eller program med anknytning till det praktiskt-estetiska ämnet samt/eller särskilt färdighetsprov.

1993 försvann som ovan beskrivits (s 9) linjesystemet, och ett system med kurser och program infördes. En särskild examensordning ersatte tidigare centrala utbildningsplaner för linjerna. Det blev alltså numera en särskild grundskollärarexamen med inriktning på årskurserna 1-7.

Småskollärare - lågstadielärare - lärare i tidigare årskurser

Utbildning av småskollärare

Såsom nämnts ovan (s12) gav folkskollärarytbildningen kompetens att undervisa i hela folkskolan även under de första två åren som kallades för småskola. Utbildningen av småskollärare var länge föga reglerad, och utbildning kunde ske på många olika sätt. Det var enbart kvinnor som gick i de småskoleseminarierna som växte fram. I början av 1900-talet ställdes inga speciella förkunskapskrav utöver genomgången folkskola. Vanligen var utbildningen 2-årig. Förstatligande av alla småskoleseminarier skedde 1935, och antalet seminarier begränsades då till 7 stycken. I samband därmed tillkom en ny stadga för småskoleseminarierna 1937, som gällde fram till 1958. Där fastställdes förkunskapskraven till motsvarande realexamen. Övningsundervisning skedde liksom i folkskoleseminarierna i särskilda statliga övningsskolor i direkt anslutning till seminarier. Dessa innefattade här klasserna 1-4. Lärarna i övningsskolorna var enbart folkskollärare, som ju hade behörighet att också undervisa i småskolan. Småskollärarna kunde utöver undervisning i årskurserna 1-2, som var det vanligaste, också under en folkskollärares överinseende få undervisa i årskurserna 3-4.

Vid den seminarierreform som trädde i kraft 1958, efter att beslut redan fattats om successiv övergång till lärarhögskolor (jfr s 12), försvann småskollärarytbildningen. I samband därmed bestämdes att den utbildning av småskollärare som byggde på realskolans grund skulle förlängas från två till tre år. Samtidigt tillkom en ny studentlinje som blev tvåårig. Folk- och småskollärarytbildning skulle därefter normalt ske vid samma seminarium, och detta skulle kallas folkskoleseminarium. Den nya organisationen trädde i kraft först läsåret 1960/61. Eftersom alla seminarier avskaffades 1967 i samband med att lärarhögskoleorganisationen fullt ut genomfördes blev alltså denna seminarieperiod mycket kort.

Utbildning av lågstadielärare

Det blev en lång process att åstadkomma en utbildning av lågstadielärare för årskurserna 1-3 inom de nya lärarhögskolorna. Den första lågstadielärarytbildningen utformades i Malmö, med början 1962. Den gjordes då lika lång som för mellanstadielärarna 2,5 år (5 terminer), och krav ställdes på studentexamen som grund för antagning. Att få till stånd denna likvärdighet med mellanstadiets lärare var ett viktigt fackligt intresse från Småskollärarytbildningsförbundets

sida. När det sedan tillkom en definitiv reform 1968 måste man dock konstatera att man inte nått ända fram. Lågstadieläroartutbildningen som var till för båda könen gjordes tvåårig, och antagningskraven begränsades till 2-årig social fackskola (senare tvåårig social linje). När därefter mellanstadielinjen 1971 gjordes treårig ökades lågstadielinjen till 2,5 år. Då tillkom också tillvalskurser som gav lågstadielärarna behörighet att undervisa på mellanstadiet i vissa ämnen, svenska och matematik, alternativt musik, bild och form samt gymnastik. Men fortfarande kvarstod avståndet till mellanstadielärarna när det gällde utbildningstiden med de följer i form av svårigheter att förbättra anställningsvillkoren som det innebar. Det var först när den nya grundskolläroartutbildningen tillkom 1988 som gränsen mellan de två lärargrupperna försvann och likvärdighet mellan dem som undervisade de minsta barnen och de lite äldre fram t o m årskurs 7 kunde åstadkommas.

Ny grundskolläroartutbildning

Här hänvisas till vad som står om den nya grundskolläroartutbildningen, utbildning av grundskollärare för tidigare årskurser (1-7), under rubriken Folkskollärare...s 13.

Utbildningen i alla specialiseringarna bedrevs så att de olika kategorierna av lärare ensamma eller i samarbete med förskollärare och fritidspedagoger skulle kunna svara för de första skolåren.

Ämneslärare i allmänna ämnen

Beteckningen läroämnen - teoretiska ämnen - allmänna ämnen

I läroverksstadgan 1933:604 skilde man på läroämnen och övningsämnen. Inom folkskolan kallades alla ämnen länge läroämnen och delades in i läsämnen och övningsämnen. Först i 1958 år folkskolestadga delades ämnena in i tre grupper läroämnen, övningsämnen och yrkesämnen (SFS 1958:399, § 91). I grundskolereformen (Lgr 62) delades ämnena in i obligatoriska ämnen och tillvalsämnen och inom grundskolan användes sedan inte längre beteckningen läroämne annat än för att i den nytillkomna skolstadgan (SFS 1962:439) karakterisera vissa typer av lärare. Det tillkom nya beteckningar för grupper av ämnen, såsom orienteringsämnen och praktiskt-estetiska ämnen. I dagligt tal använder man ofta beteckningen teoretiska ämnen för det som tidigare kallades för läroämnen. I den hittillsvarande examensordningen för gymnasieläroartexamen skiljer man på allmänna ämnen och yrkesämnen.

Adjunkt - ämneslärare - grundskollärare i senare årskurser

Adjunktstjänster i läroämnena fanns sedan länge inom högre allmänna läroverk, realskolor, flickskolor och andra s k högre skolor. De gav behörighet att undervisa både på gymnasiet och på realskolestadiet. Inom försöksverksamheten med enhetsskola har från mitten av 1950-talet och senare från 1962 inom grundskolan sådana ämneslärartjänster också kommit att inrättas på högstadiet. Tjänsterna byggde i allmänhet på fil mag-examen eller fil kand-examen i ämnesgrupper som var reglerade med hänsyn till skolans behov och omfattade vanligen två ämnen. Därtill kom ett s k provår eller praktisk lärarkurs under ett läsår eller en termin vid ett provårsläroverk.

I samband med uppbyggande av försöksverksamhet med enhetsskola och senare införande av 9-årig grundskola 1962 uppstod en stor brist på traditionellt adjunktutbildade lärare för högstadiet. Då kom på olika sätt vidareutbildade folkskollärare att få fylla ämneslärarbehovet. Det skedde på flera olika sätt. Dels blev det så att särskilda vägar skapades för adjunktbehörighet, dels tillkom en ny typ av ämneslärartjänst med lägre behörighetskrav än för adjunktstjänst.

Länge hade det varit omöjligt för folkskollärare som inte hade studentexamen att ägna sig åt akademiska studier, eftersom folkskolläraryxamen inte gav formell behörighet för sådana studier. Genom en kungörelse (SFS 1953:626) blev examen från folkskoleseminarium i huvudsak jämställd med studentexamen i fråga om rätten att studera vid universitet. Samma rätt fick ungefär 10 år senare även småskollärare med utbildning på treårig linje (SFS 1964:462).

Regeringen gjorde 1953 i anslutning till löneförhandlingar med de båda folkskolläraryrkesförbunden inom TCO en överenskommelse om inrättande av särskilda *ämneslärartjänster för vidareutbildade folkskollärare* i vad som då kallades lönegrad 23 med lägre kompetenskrav än för adjunktstjänster. (Populärt kallade dessa tjänster "23-orna"). Kraven skulle antingen vara två betyg i fil mag-examen i vissa uppräknade ämnen eller genomgång av särskilda befodringskurser för folkskollärare omfattande sammanlagt två terminer. Folkskollärare som undervisat minst två år på realskolestadiet eller vid försöks skolans högstadium skulle övergångsvis också kunna beviljas dispens från vidareutbildningskraven. I överenskommelsen med lärarförbunden ingick också ett uttalande att dessa ämneslärartjänster vid fullt utbyggd 9-årig obligatorisk skola skulle utgöra omkring hälften av lärarbehovet på högstadiet (dvs 6000-7000). Det blev en omfattande debatt om denna typ av tjänster, som vissa debattörer bara ville godta som ett provisorium. Men riksdagen antog 1954

förslaget. Departementschefen försvarade anordningen på följande sätt:

Likaväl som jag inte tvekar att anse en filosofie magister regelmässigt ha tillfredsställande kompetens för att undervisa på gymnasiet, ehuru undervisning där efter strängt formella grunder borde ombesörjas av lektorer, likaväl anser jag att en folkskollärare med viss tids fullgjord lärartjänstgöring och med två betyg i ämnesexamen eller intyg om godkänd ett års vidareutbildning regelmässigt bör inneha godtagbar kompetens för att undervisa på enhetsskolans högstadium eller på realskolestadiet. (Proposition 1954:149 s 26)

Det tillkom alltså under 1950-talet flera nya möjligheter för folkskollärare att få behörighet att undervisa på realskolestadiet och högstadiet. Sixten Marklund anger i boken Skolsverige 1950-1975 del 6 (s 221) ett flertal alternativ både för dem som vill bli adjunkter och för dem som vill bli ämneslärare i lönegrad 23.

Marklund preciserar också (a a s. 221) innebörden av ovan nämnda vidareutbildningskurser för folkskollärare som anordnades i skolöverstyrelsen regi. De gavs i flertalet läroämnen, dock ej i främmande språk, samt i handelsämnen. I svenska, biologi och handelsämnen omfattade utbildningen två terminer, i övriga ämnen en termin. I handelsämnen krävdes utöver själva kursen minst 5 månaders praktik i butik eller på kontor. Det förekom också enterminkurser i yrkesvägledning.

Från 1962/63 kunde folkskollärare även delta i särskild akademisk undervisning som anordnades utanför universitetsorterna. Hermods Korrespondensinstitut anordnade ettbetygskurser i främmande språk, statskunskap, nationalekonomi, matematik, fysik och kemi samt grundläggande kurs i kristendomskunskap. Dessa kurser anordnades med statsbidrag och det fanns möjlighet att få stipendier. Akademiska kurser på ett- och ibland tvåbetygsnivå förekom också i form av s k universitetscirklar på kvällstid på olika håll i landet genom samarbete mellan universiteten och studieförbund. Det anordnades också vid universiteten och lärarhögskolorna s k biämnescurser och kurser i pedagogik och psykologi. Dessa kurser fanns även som särskilda skolöverstyrelsekurser, ofta under sommartid. Marklund anger (a a 222) omfattningen av antalet lärare som genom dessa olika typer av kurser skaffade sig kompetens att undervisa i realskola och på grundskolans högstadium fram till övergångstidens slut 1972/73 till mellan 3000 och 4000.

Den klyvning i två olika ämneslärarkategorier som genom den beskrivna utvecklingen skett på grundskolans högstadium försvann i och med övergång

till lärarhögskoleorganisationen. I den allmänna översikt som ovan gjorts av denna utveckling under 1960-talet (s 4) framgår det hur universitetens undervisningsorganisation 1969 ändrades så att det blev ett mera flexibelt kurs-system. På grundval av Lärarutbildningssakunnigas (LUS) förslag blev det fasta studiegångar vid universiteten som för grundskolans del normalt innefattade tre ämnen. Studierna skulle omfatta minst 40 poäng i två ämnen. Därutöver blev det ett års praktisk- pedagogisk utbildning vid lärarhögskola, som avsåg både högstadium och gymnasium. För gymnasiets del krävdes dock bara två ämnen. De ämneslärare som hade tillräckligt djupgående kunskaper i ämnen kunde få tjänst också på gymnasiet.

Det rådde under 1970-talet och början av 1980-talet stor brist av behöriga lärare i naturvetenskapliga ämnen i grundskolan. Särskilt stor var bristen på lärare i ämnet teknik som hade tillkommit som tillvalsämne i Lgr 69 och som blev ett obligatoriskt inslag två veckotimmar i NO-ämnen enligt Lgr 80. Det tillkom då en särskild lärarkategori, ”lärare 19”. Till denna tjänst kunde bl a antas personer som hade utbildning som gymnasieingenjörer. För att snabbt få fram personer med behörighet som sådana lärare 19 i grundskolan anordnades vid vissa lärarhögskolor en kortare utbildning enligt följande:

2. Utbildningen skall omfatta 40 poäng och huvudsakligen bestå av sommarkurs, distansstudier, vissa kurser under terminstid och handledning i samband med den studerandes lärartjänstgöring.

Den skall innehålla dels ämnesteoritisk och ämnesmetodisk utbildning i matematik och teknik samt fysik eller kemi, dels NO-orientering i främst biologi, dels praktisk pedagogisk utbildning.

De som antogs till denna utbildning skulle göra det samtidigt som de innehade minst halvtidstjänstgöring. Deras tidigare ämnesteoritiska utbildning skulle prövas gemensamt av UHÄ och SÖ. (UHÄ-FS 1980:80)

Nästa stora steg i den allmänna reformeringen av lärarutbildningen som kom 1988 avskaffade den tidigare ganska skarpa gräns som dittills funnits mellan klasslärarsystemet och ämneslärarsystemet i grundskolan och byggde i stället upp en ny gräns mellan grundskolan och gymnasieskolan. Det var beslutet om en ny grundskollärarutbildning som fattades på grundval av bearbetning av LUT 74:s förslag. Den innebar uppdelning på två lärarkategorier, lärare med inriktning på tidigare årskurser 1-7 och lärare med inriktning på senare årskurser 4-9. Denna reform som närmare beskrivits s 7-8 innebar för

lärare i högre årskurser en breddning av undervisningen till att omfatta upp till 4 ämnen. Kraven på 4-9-lärarna preciserades i 1993 års examensordning för grundskollärare.

Det tillkom år 1992 också en reformerad ämneslärarutbildning för lärare i gymnasiet och i vuxenutbildningen med delvis ökade ämneskrav i förhållande till den tidigare ämneslärarutbildningen (Jfr s 7-8). Denna fick 1992 benämningen gymnasielärarutbildning i allmänna ämnen och omfattade teoristudier i de flesta ämneskombinationer 140 poäng och 40 poäng praktisk- pedagogisk utbildning. Nya adjunktstjänster inrättas efter tillkomsten av denna reform endast inom gymnasieskolan.

Övningslärare - lärare i praktiskt- estetiska ämnen

Som framgått av det inledande avsnittet om utvecklingen av olika slags lärarutbildningar under efterkrigstiden organiserades utbildningarna länge framför allt efter skolform och kön.

Utbildningen av småskollärare och folkskollärare var sådan att lärarna skulle få behörighet att undervisa i alla ämnen som fanns inom småskolan och folkskolan, även praktiskt betonade ämnen, såsom slöjd, sång, gymnasik och teckning.

Inom läroverken och andra sk högre skolor fanns det redan från 1800-talet särskilda lärarutbildningar för teckning, gymnastik och musik. Dessa utbildningar var fleråriga och ägde rum i särskilda institut.

Efter andra världskriget blev det vanligare inom folkskolan, framför allt i städer och andra större orter, att särskilda lärare fick ta hand om sådana ämnen som slöjd och hushållsgöromål. Men det tog lång tid innan det började ställas enhetliga krav på dessa typer av lärare. De utbildningar som växte fram för lärare i skilda praktiskt-estetiska ämnen fick mycket olika längd och organiserades på många olika sätt.

Det var först när man på 1950-talet började med försöksverksamhet med enhetsskola och utvecklade planer på en enhetlig 9-årig obligatorisk skola som skulle ersätta de tidigare skoltyperna som man kom att känna behov att reglera lärarutbildningen också i praktiskt betonade ämnen. 1958 års folkskolestadga, som närmast kom till som en övergångsstadga i väntan på ett slutligt riksdagsbeslut om den nya grundskolan, gjorde en indelning av ämnena i läroämnen, övningsämnen och yrkesämnen. Det var första gången som dessa beteckningar kom in i en skolstadga, trots att begreppen övningslärare och yrkeslärare redan användes. Efter grundskolans införande 1962 talade man inte längre så

mycket om övningsämnen utan började använda uttrycket praktiskt-estetiska ämnen. I grundskolan räknar man numera ämnena bild, hemkunskap, idrott och hälsa, musik och slöjd till denna ämnesgrupp. Lärare i sådana ämnen kallades en tid för facklärare.

Lärare i manlig slöjd - trä- och metallslöjd

Det dröjde ända till 1955 (Tim och kursplaner för folkskolan, U 55) innan ämnena slöjd och hushållsgöromål blev obligatoriska i folkskolan, trots att ämnena länge funnits där på de flesta håll. I fortsättningsskolan hade ämnena ända sedan tillkomsten av skolformen 1920 reguljärt ingått. Man skilde länge på manlig och kvinnlig slöjd. Det var först i och med grundskolans tillkomst (Lgr 62) som man officiellt talade om trä- och metallslöjd och textilslöjd. Redan då skulle både pojkar och flickor något pröva på båda slöjdarterna. Från Lgr 69 skulle de förekomma i lika mån för båda könen.

Slöjd ingick såsom nämnts ovan i små- och folkskoleseminariernas undervisning, men behovet av fortbildning i ämnet var stort. Manliga folkskollärare fick möjlighet till förstärkning av sitt kunnande genom sommarkurser vid Näs slöjdseminarium utanför Göteborg. Det tog lång tid innan mera omfattande utbildning av slöjdlärare i trä- och metallslöjd kunde komma till stånd. Flera utredningar från 1938 och framåt hade förgäves föreslagit införande av tvååriga utbildningar. Många som var snickare men saknade lärarutbildning kom att få undervisa som slöjdlärare.

Lärarnas fackliga organisationer drev på utvecklingen genom att kräva att skolöverstyrelsen skulle utfärda behörighetsförklaringar för slöjdlärare. Det var först i samband med en lönereglering för övningslärare som denna fråga kom att lösas. Efter förslag av 1941 års lärarlönesakkunniga (SOU 1947:15) genomfördes 1950 en lönereglering för övningslärare. I en särskild övningslärarstadga föreskrevs att de som sökte ordinarie eller extra ordinarie tjänst i manlig slöjd skulle ha av skolöverstyrelsen förklarats behöriga att inneha sådan tjänst vid den skolform som ansökan avsåg. I avlösningsreglementet för övningslärare fastställdes olika lönegrader för s k högre och lägre kompetens. Det ankom på SÖ att fastställa sådan kompetens grundat på utbildning och tidigare erfarenheter.

I proposition 1950:219 om försöksverksamhet med enhetsskola angav departementschefen att frågan om kombinerad utbildning i läro- och övningsämnen för lärare i högre skolor skulle närmare utredas. Det dröjde dock länge innan en sådan utredning kom till stånd och omkring 35 år innan frågan verk-

ligen löstes! (Jfr vad som s 5 sagts om Lärarutbildningskommitténs (LUK:s) förslag om kombinationsutbildning övningsämne - teoretiskt ämne.) Det dröjde också åtskilliga år - om än inte lika länge - innan frågan om en ordentlig utbildning av lärare i manlig slöjd blev avklarad. 1955 tillsattes en slöjdlärarytredning som 1957 framlade sitt betänkande. Den visade att behovet av en mer kvalificerad utbildning var stort. Den klargjorde också att det efterhand blev allt vanligare att undervisningen i folkskolan kom att tas om hand av övningslärare. På grundval av utredningens förslag inrättades i Linköping från läsåret 1959/60 ett slöjdlärarseminarium med en ettårig utbildning av slöjdlärare. Denna fortsatte länge att vara den enda utbildningen av lärare i trä och metallslöjd. Fortfarande omhändertogs den mesta slöjdundervisningen av folkskollärare.

I början av 1960-talet ökade behovet av att få bättre engelskundervisning för mellanstadie lärarna. Det hade enligt Lgr 62 blivit obligatorisk engelskundervisning redan från årskurs 4 i stället för årskurs 5 som det varit i folkskolan sedan 1955 (U 55). Den obligatoriska undervisningen i engelska vid seminarierna och lärarhögskolorna ökades som tidigare nämnts (s 12-13) då på bekostnad av undervisning i slöjd. Detta ledde till att folkskollärarna därefter inte kunde få behörighet att undervisa i slöjd utan särskild fortbildning. Inom lärarhögskolornas klasslärarutbildning försvann snart slöjd som särskilt ämne.

Det dröjde ända till grundskollärareformen 1988 innan det blev möjligt att reguljärt kombinera utbildning i ett praktiskt-estetiskt ämne med annat ämne. Då hade det några år i Linköping förekommit försök med tvåämnesutbildning enligt LUK:s förslag. I grundskollärarytbildningen 4-9 kom man att på några håll kombinera trä- och metallslöjd med teoretiskt ämne. Denna utbildning omfattar 160-180 poäng (4-4 ½ år) med minst 60 poäng i slöjd. I Göteborg ingår i grundskollärarytbildningen såväl trä- och metallslöjd som textilslöjd i ämnet slöjd.

Den korta slöjdlärarytbildningen 40 poäng försvann i anslutning till grundskollärareformen. Den ersattes av en förändrad utbildning om 120 poäng (3 år), varav 80 poäng är i slöjd och 40 poäng praktisk-pedagogisk utbildning. Den enda ettämnesutbildning för lärare i trä- och metallslöjd som nu finns är fortfarande i Linköping.

Lärare i husliga ämnen

Historisk bakgrund

Kvinnornas ykesutbildning var länge framför allt inriktad mot den husliga sfären, som omfattade bl a matlagning, sömnad, vävning och barnavård. Eftersom Sverige ända fram till tiden mellan de två världskrigen till övervägande del var ett jordbruksland spelade utbildning för lantushåll en stor roll. Allt detta märktes också inom lärarutbildningen, som hade en lång tradition från 1800-talet när det gällde utbildning för olika former av husliga yrken.

Tiden närmast före andra världskriget var det en rik flora av sådana lärarutbildningsanstalter, inte mindre än 11 stycken, några få statliga, de flesta enskilda. 1945 tillsattes en utredning om lärare för husliga ämnen inom dåvarande Kungliga Överstyrelsen för Yrkesutbildning, (KÖY) för att söka skapa ett enhetligare system för lärarutbildning i dessa ämnen. Denna kommitté framlade ett förslag som omfattade utbildning av 8 kategorier lärare. Trots att det innebar en reducering i förhållande till tidigare fann statsmakterna dock det vara för mycket. En ny utredning tillsattes, 1953 års lärinneutbildningskommitté, under ordförandeskap av överdirektören för KÖY, Birger Öhman. Denna utredning föreslog begränsning till fem olika kategorier kvinnliga lärare, hushållslärare, lantgårdslärare, textillärare, yrkeslärare i klädsömnad och barnavårdslärare. Kommittén föreslog en begränsning till fem seminarier som alla skulle bli statliga, i Uppsala, Göteborg, Umeå, Hälsingborg och Norrköping. 1958 års riksdag beslöt i enlighet med detta förslag. De blev också en textillärlinje i Malmö som efter 1962 kom att tillhöra den då nyinrättade lärarhögskolan. Utbildningstiden för de olika ämnena varierade mellan två och tre år. I samband med inrättande av de nämnda statliga seminarierna blev utbildningen formellt tillgänglig också för manliga sökande.

Lärare i kvinnlig slöjd - textillärare

Ämnet slöjd i den obligatoriska skolan var fram till grundskolereformen 1962 uppdelat i manlig och kvinnlig slöjd. Från 1962 skulle pojkar och flickor till någon del ha både trä- och metallslöjd och textilslöjd. Fr o m Lgr 69 skulle de i lika mån ha båda slöjdarterna.

Textillärare utbildades, som det framgått av det ovanstående, framför allt i seminarierna för huslig utbildning. Före förstatligandet var utbildningen tvåårig med ganska omfattande krav på förpraktik. Från 1961 blev utbildningen treårig med mindre krav på förpraktik. Det blev också sammanslagning av de

två tidigare kategorierna handarbetslärare och vävlärare. Textilläraren blev behörig att undervisa i kvinnlig slöjd och vävning i alla skolformer utom i kvalificerad yrkesutbildning. Textillärlinjen fick också en särskild vävningssinriktad gren för dem som ville arbeta inom yrkesutbildning.

Kvinnlig slöjd förekom också i utbildningen vid folkskoleseminarierna. Vid lärarhögskolornas utbildning av klasslärare kom också ämnet textilslöjd till en början att föreekomma.

Det blev nu särskilda textillärlarprogram vid universiteten i Uppsala och Umeå med utbildning som omfattar 120-140 poäng (3-3 ½ år), varav 80-100 poäng är ämnesbundet, t ex med sömnad och vävning, textil och konsumentkunskap. För tillträde till sådan utbildning krävs utom allmän behörighet för högskolestudier också särskild behörighet i form av kurser eller program i gymnasieskolan med anknytning till ämnet. Dessutom kan krävas färdighetsprov.

För dem som har ämnesstudier som omfattar minst 140 poäng i textilslöjd och annat ämne finns det vid ett par orter en praktisk-pedagogisk utbildning om 40 alt. 60 poäng som ger kompetens att undervisa antingen i grundskolan eller gymnasieskolan.

Från 1988 tillkom i den nya grundskollärlarutbildningen 4-9 på några orter möjlighet att kombinera textilslöjd med annat ämne. Utbildningen i textilslöjd skall då vara minst 60 poäng. I grundskollärlarutbildningen i Göteborg ingår både trä- och metallslöjd i ämnet slöjd.

Hushållslärlare - hemkunskapslärlare

I 1919 års undervisningsplan för folkskolan fick man rätt att lokalt avgöra om man skulle ha undervisning i hushållsgöromål. Namnet på ämnet ändrades 1955 (U 55) till hemkunskap med hushållsgöromål. Genom grundskolereformen (Lgr 62) blev ämnet hemkunskap obligatoriskt för både pojkar och flickor. 2000 ändras namnet på nytt, denna gång till hem- och konsumentkunskap. Konsumentpolitiska kommittén hade i sitt slutbetänkande föreslagit detta, och riksdagen har följt dess förslag.

Hushållslärlare utbildades tidigare i seminarier för huslig utbildning. Utbildningen var indelad i två kategorier, hushållslärlare, allmän gren, och gren med lanthushållsinriktning. Den omfattade tre år med krav på viss förpraktik.

Fr om 1997/98 blev utbildningen bara en del i grundskollärlarutbildningen 4-9 med specialisering hemkunskap och annat ämne i Uppsala, Göteborg och Umeå. Utbildningen omfattar 160-180 poäng (4-4 ½ år) med minst 60 poäng i hemkunskap.

För dem som på annat sätt fått utbildning i hemkunskap och annat ämne om sammanlagt minst 140 poäng finns vid ett par orter en praktisk- pedagogisk utbildning om 40 alt 60 poäng, som ger behörighet som grundskollärare i dessa ämnen.

Gymnastiklärare - idrottslärare

Gymnastik- och idrottsämnet i skolan

Ämnet gymnastik fanns redan under 1800-talet obligatoriskt inom läroverken. Eftersom dessa då endast var öppna för pojkar kom gymnastikundervisning ofta att tas om hand av militärer och fick snarast karaktären av förberedande militära övningar. Den var också starkt präglad av P H Lings inriktning på formella övningar. Sedan samrealskolor och flickskolor växt fram och läroverken 1928 blev öppna för flickor förändrades efterhand ämnets karaktär. När folkskolan fick en ny undervisningsplan 1919 fick ämnet där namnet gymnastik med lek och idrott. I grundskolans första läroplan Lgr 62 hette ämnet endast gymnastik. Beteckningen ändrades i Lgr 80 till idrott. I den nya läroplanen, Lpo 94, är beteckningen idrott och hälsa. Namnförändringarna återspeglar förändringarna i synen på ämnet.

Lärarytbildningen

Länge var det i Stockholm av P H Ling 1813 grundade Gymnastiska Centralinstitutet (GCI) den enda utbildningsanstalten för blivande gymnastiklärare. Utbildningen av vad man länge kallade för gymnastikdirektörer var från 1934 tvåårig efter att en tid ha varit treårig. De som utbildades kom främst att undervisa i läroverk och andra högre skolor. Undervisningen i folkskolan sköttes vanligen av folkskollärarna själva.

Behovet av flera utbildade gymnastiklärare ökade efter grundskolans införande. 1965 års statliga kommitté för gymnastik- och idrottslärarytbildning föreslog inrättande av en ny utbildningsanstalt, Gymnastik- och idrottshögskolan i Örebro. Efter riksdagsbeslut som följde förslaget påbörjade denna högskola sin verksamhet läsåret 1966/67. Utbildningen i Stockholm ändrade samtidigt namn till Gymnastik och idrottshögskolan (GIH). Båda högskolorna ställdes under en gemensam styrelse. Det tillkom samtidigt också en särskild idrotts-

ledarutbildning. Båda utbildningarna blev treåriga. När ämnet gymnastik genom Lgr 80 ändrades till idrott fick idrottslärlinjen sitt namn ändrat till specialidrottslärlinjen.

Liksom lärarutbildningen för andra praktiskt-estetiska ämnen kom utbildningen av idrottslärare att också inordnas i den nya grundskollärlarutbildningen. Inom dess inriktning 4-9 kunde vid några orter ämnet idrott studeras kombinerat med annat ämne. Utbildningen omfattade sammanlagt 160-180 poäng (4-4 ½ år), varav minst 60 poäng i idrott.

I Umeå finns en utbildning i idrott och annat ämne för gymnasiet och vuxenutbildningen av motsvarande längd.

I Stockholm kan man också studera idrott 80 poäng (2 år). Denna utbildning kan ingå i en kombination med annat ämne antingen för gymnasiet eller grundskolan.

Teckningslärare - bildlärare

Ämnet teckning fanns sedan länge både inom högre skolor och inom folkskolan. När ämnet efterhand, särskilt från 1970-talet, kom att alltmer få inslag av bildspråk, bildanalys och olika former av mediakommunikation ändrades namnet från och med Lgr 80 till bild. Inom grundskollärlarutbildningen användes under lång tid beteckningen bild och form.

Teckningslärare fick en treårig utbildning vid Teckningslärlarinstitutet, som var en del av den anrika Konstfackskolan i Stockholm. Från 1969 gavs också samma utbildning vid Umeå universitet. Teckningslärlarinstitutet ändrades i anslutning till högskolereformen 1977 namnet till Institutionen för bildpedagogik (BI).

En bildlärlarexamen erhålles numera både i Stockholm och Umeå efter studier om minst 120 poäng. (i praktiken 140 poäng, 3 1/2 år). För tillträde krävs utom grundläggande högskolebehörighet också särskild behörighet från bildämnet i gymnasieskolans estetiska program. Dessutom krävs arbetsprover.

Inom den nya grundskollärlarutbildningen med inriktning 4-9 har i Stockholm och Umeå också givits en inriktning mot bild och annat ämne. Bildämnet studeras då 60-80 poäng.

Vid Lärlarhögskolan i Stockholm fanns i grundskollärlarutbildningen 1-7 inom ramen för inriktning på praktiskt-estetiska ämnen även en profilering mot bild.

Musiklärare

Sång och musik har under hela 1900-talet ingått i både de högre skolornas och folkskolornas ämnesuppsättning. För folk- och småskollärarna ingick ämnet i seminariernas utbildning. Folkskollärare, särskilt med tjänstgöring i mindre orter, hade ofta organist- eller kantorsexamen och utnyttjade sitt kunnande i skolan. Inom lärarhögskolornas klasslärarutbildningar har också musik ingått med inriktning på det egna stadiet. Småskollärare har kunnat välja tillvalskurs som gav behörighet att undervisa på mellanstadiet.

Inom läroverken och andra högre skolor hade man vanligen musikdirektörer med utbildning vid musikskonservatorier eller musikhögskolor. Denna utbildning var sedan lång tid 4-årig.

Behovet av musiklärare har under hela efterkrigstiden successivt ökat. Under de senare decennierna har de kommunala musikskolorna med frivillig undervisning utanför skolschemat kommit att spridas till praktiskt taget alla kommuner och ökat behovet av musiklärare av olika slag. Tillkomsten av ett estetiskt program med inriktning på musik inom den nya gymnasieskolan har också haft stor betydelse.

Strävan fanns länge att kombinera musik med annat ämne i skolan. Det ledde till att det från 1971 i Göteborg tillkom försöksverksamhet med en två-årig särskild ämnesutbildning i musik (Sämus) med 80 poäng musik och 40 poäng praktisk-pedagogisk kurs. Denna försöksverksamhet spreddes också till Malmö. Den låg till grund för den utformning som blev av grundskollärarutbildningen 4-9 med inriktning mot musik och annat ämne. För antagning krävs utöver allmän behörighet för högskolestudier godkända antagningsprov i musik.

Musiklärarexamen som ger behörighet att undervisa i grundskola, gymnasieskola och kommunal musikskola kräver fortfarande 4 års studier (160 poäng). Den kan avläggas vid musikhögskolorna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Inggesund, Piteå och Örebro. För antagning krävs utöver allmän högskolekompetens antagningsprov. Antalet sökande är vanligen mycket stort.

Yrkeslärare

Utvecklingen inom yrkesutbildningen

Det fanns vid tiden omkring andra världskriget en stor mängd olika slags yrkesskolor: centrala verkstadsskolor, handelsskolor, kommunala lärlings- och yrkesskolor, jordbruks- och skogsbruksskolor samt vårdyrkesskolor. En sam-

manfattande beteckning sedan 1918 var praktiska ungdomsskolor. En särskild yrkesskolestadga tillkom då som förnyades 1955. Det var olika längd på utbildningen i dessa skolor, och de var organiserade på många olika sätt. Som det fanns också under 1950-talets försöksverksamhet med enhetsskola förberedande yrkesutbildning inom 9y. Genom grundskolereformen 1962 försvann dock yrkesutbildningen till största delen från den obligatoriska skolan. Bestämmelserna i yrkesskolstadgan inordnades i den nya för flertalet skolformer gemensamma skolstadgan (SFS 1962: 439).

Den reformverksamhet som ägde rum inom det gymnasiala området under 1960-talet innebar en successiv process i riktning mot enhetligare former för den förberedande yrkesutbildningen, som alltmer kom att äga rum inom de gymnasiala skolformernas ram. Den tidigare mycket starkt specialiserade utbildningen mot bestämda yrken ersattes av en bredare inriktning mot några huvudgrupper av yrken och branscher.

1968 års riksdagsbeslut om nya riktlinjer för det frivilliga skolväsendet förde in tidigare fackskolor och yrkesskolor inom en integrerad gymnasieskola. Enligt Lgy 70 kom det att bli 19 olika linjer, varav tre var treåriga teoretiska gymnasielinjer, två var tvååriga teoretiska linjer och resten var tvååriga yrkeslinjer. Den förhållandevis korta utbildningen i dessa linjer kom att uppfattas som främst yrkesförberedande. Den mer specialiserade yrkesutbildningen förväntades ske inom företagen. Det kom också att bli påbyggnad genom ett stort antal specialkurser, bl a inom landstingskommunala yrkesskolor.

Den sålunda skapade gymnasieskolan kom att i huvudsak oförändrat skick fortleva tills det efter många års utredande och försöksverksamhet blev en starkt förändrad gymnasieskola i början av 1990-talet med ny läroplan Lpf 94. Beteckningen linjer ersattes av program. Det blev sammanlagt 16 nationella program som alla blev treåriga. (1999 har tillkommit ytterligare ett nationellt program, det tekniska programmet.) Dessutom finns det individuella program för dem som inte uppfyller inträdeskraven för de nationella programmen. Dessa kan efter ett första studieår i de flesta fall delas upp i grenar. Inom de yrkesutbildande programmen har genom tillkomsten av kärnämnen, som är gemensamma för alla nationella program, de teoretiska inslagen ökat.

Det har efterhand tillkommit många kvalificerade påbyggnader på den gymnasiala yrkesutbildningen, som bedrivs i flera olika former. Det har bl a inrättats en särskild yrkesteknisk högskoleexamen, som erhålles efter 60 poängs studier på grundval av tidigare relevant yrkeserfarenhet. En samlande beteckning på denna utbildning som finns vid ett flertal universitet och högskolor är yrkesteknisk högskoleutbildning (YTH).

Yrkesutbildning bedrivs också till stor del som vanlig vuxenutbildning, dels som kommunal vuxenutbildning, Komvux, dels som arbetsmarknadsutbildning, AMU, inom ramen för vad som kallas ”återkommande utbildning”. En sådan har fått allt större betydelse i ett arbetsliv i snabb förändring. Det blir nödvändigt för många människor att byta yrke eller att på olika sätt förnya sitt yrkeskunnande. Arbetsmarknadsutbildningen samordnas sedan mitten på 1980-talet i högre grad än tidigare med Komvux. Det s k Kunskapslyftet inom Komvux-organisationen innehåller också inslag av yrkesutbildning.

Yrkeslärare - gymnasielärare i yrkesämnen

Liksom yrkesutbildningen länge bedrevs i många olika former har utbildningen av yrkeslärare genom åren sett mycket olika ut för skilda yrkesutbildningar.

Gränsen mellan lärare i övningsämnen och i yrkesämnen var ibland flytande. Övningslärare fungerade ofta också som yrkeslärare. Längre var det så att kvalificerade yrkesutövare fick bli yrkeslärare med stöd av kortare fortbildningskurser med pedagogisk inriktning. Det var vanligen den sedan 1944 inrättade Kungliga Överstyrelsen för Yrkesutbildning (KÖY) som organiserade sådana kurser. Dessa kurser tillsammans med en längre tids väl vitsordad yrkesutövning eller när det gällde hantverksyrken gesällbrev gav formell behörighet för undervisning som yrkeslärare.

Under 1940- och 1950-talen utvecklades en huvudmodell med en 15 veckors kurs som omfattade pedagogik, undervisningsmetodik och skolpraktik. Vanligen krävdes 7 års yrkesverksamhet för att få gå dessa kurser. Ibland kunde längre tids väl vitsordad yrkesverksamhet ge behörighet även på grundval av kurser som bara omfattade 5 veckor.

Yrkesutbildningen utvecklades snabbt under efterkrigstiden, och behovet av fastare reglerad utbildning av yrkeslärare gjorde sig gällande. Ett flertal utredningar arbetade under 1950-talet parallellt med frågor som gällde både övningslärare och yrkeslärare utan att komma med några mer genomgripande förslag. Ett mer samlat grepp än de övriga togs av 1955 års Sak-kunniga för yrkesutbildningens centrala ledning och viss lärarutbildning. På grundval av dess förslag (SOU 1959:8) beslöt riksdagen att skapa en enhetligt organiserad utbildning av lärare för industri och hantverk samt handel (Prop 1960:90). Det blev en ettårig utbildning. Den första terminen var i huvudsak teoretisk, medan den andra innehöll en 15 veckor lång hand-

ledd assistenttjänstgöring. Utbildningen avslutades sedan med en tre veckors sammanfattande teoriperiod. Den skulle bedrivas vid fem yrkespedagogiska institut, i Göteborg, Linköping, Malmö, Stockholm och Umeå. Instituterna kom att stå under centralt överinseende av KÖY, tills detta ämbetsverk 1964 uppgick i Skolöverstyrelsen.

1972 inordnades de yrkespedagogiska instituten och deras verksamhet lokalmässigt i lärarhögskolorna på de olika orterna. I anslutning till universitets- och högskolereformen 1977 avskaffades de yrkespedagogiska instituten. De kom att ersättas av ettåriga yrkespedagogiska linjer för industri och hantverk samt handel och kontor inom lärarhögskoleorganisationen vid respektive universitet eller högskola.

Efter reformering av gymnasielärodbildningen 1992 förekommer två alternativ för utbildning till yrkeslärare. Dels kan det vara en renodlad yrkeslärarexamen, dels finns det möjlighet att kombinera yrkesämne med annat ämne. Det finns fortfarande en ettårig praktisk-pedagogisk utbildning (40 poäng). Inträdeskraven till denna är relevanta yrkesinriktade högskolestudier om minst 60 poäng (t ex yrkesteknisk högskoleutbildning, YTH) Om det inte finns någon relevant högskoleutbildning kan kraven ersättas med annan kvalificerad yrkesutbildning. Dessutom krävs yrkeserfarenhet.

Möjlighet finns också att kombinera yrkesämnet i examen med ett allmänt ämne om minst 60 poäng. Detta ger behörighet att undervisa i gymnasieskolan i båda ämnena. I Malmö finns en sammanhållen utbildning för undervisning i yrkesämne och ett allmänt ämne.

Vårdlärare - gymnasielärare i vård och omsorg

Utbildning av vårdyrkeslärare tillkom ursprungligen under mellankrigstiden som sk fortsättningskurser anordnade genom vårdyrkeskårens fackliga organisation Svensk Sjuksköterskeförening (SSF). Från 1935 gav staten bidrag till kurser i dess regi i Stockholm för blivande lärare och sjukvårdsadministratörer.

År 1946 tillsatte regeringen en kommitté för reformering av sjuksköterskeutbildningen. I ett av dess betänkanden (SOU 1951:33) föreslogs det kurser för sjuksköterskor som skulle ha undervisande och administrativa uppgifter. Regeringen gav dåvarande Medicinalstyrelsen uppdrag att närmare bearbeta detta förslag. Genom en regeringsproposition (1956:66) upprättades sedan ett statligt institut för högre utbildning av sjuksköterskor (SIHUS) i Stockholm. Detta institut fick filialer i Göteborg, Malmö och Umeå. Institutet stod under skolöverstyrelsens överinseende till 1977, när verksamheten liksom andra yrkes-

lärarutbildningar inordnades som en utbildningslinje inom högskoleorganisationen. Samma slag av utbildning inrättades sedan i Uppsala och Linköping. Utbildningen omfattade tre terminer (60 poäng).

Efter reformering av gymnasielärarutbildningen 1992 finns utbildning till gymnasielärare med inriktning på vård och omsorg. För antagning krävs utbildning i något vård- eller omsorgsyрке och utöver allmän behörighet för högskolestudier minst två års yrkeserfarenhet. Utbildningen omfattar mellan 40 och 80 poäng (1 eller 2 år) beroende på förkunskaperna. I Malmö finns en sammanhållen utbildning för undervisning i yrkesämnen och allmänt ämne som omfattar 100-120 poäng (2 ½ - 3 år).

Hemspråklärare - modersmåslärare

Hemspråk - modersmålet

Den stora arbetskraftsinvandringen under 1960-talet ledde till behov att ge invandrarnas barn undervisning också på deras modersmål. 1968 fattade riksdagen beslut om att invandringen till Sverige skulle bli reglerad. Då blev det också beslut om anordnande av hemspråksundervisning i det allmänna skolväsendet för barn i hem som använder annat språk än svenska som dagligt umgängesspråk. Hemspråksundervisningen kom ända från starten att innehålla två element, undervisning i hemspråket som ett ämne och studiehandledning på hemspråket. Ämnet finska kom också med som tillvalsämne på högstadiet i läroplanen för grundskolan Lgr 69. 1971 tillkom även hemspråksundervisning inom förskolan. Vid slutet av 1960-talet började man också med svenska för vuxna invandrare.

Under början av 1970-talet arbetade en särskild invandrarutredning, och på grundval av förslag från den blev det 1975 riksdagsbeslut om en officiell invandrarpolitik. Det innebar ett avståndstagande från den tidigare assimilations-tanken. Man ville i stället främja invandrarars språkliga och kulturella identitet. Det fastställdes tre huvudmål för invandrarpolitiken, jämlikhet, valfrihet och samverkan. I anslutning till den här fastställda politiken kom också 1977 beslut om en hemspråksreform som ålade kommunerna att anordna hemspråksundervisning till alla elever som behövde och önskade det. Det utgick särskilt statsbidrag till kommunerna för denna undervisning.

I och med att invandringen ökade och därvid kostnaderna för hemspråksundervisningen kom också efterhand ett ökat motstånd mot denna undervisning i den offentliga debatten. Många föreställde sig att denna undervisning

försvarade barnens inlärnin g av svenska och deras anpassning till det svenska samhället. Kända invandrare vittnade om hur de kunnat lära sig bra svenska utan tillgång till hemspråksundervisning. Att det kunde vara olika när enstaka högt begåvade individer kom in i skolan och dess gemenskap och när stora grupper kom in samtidigt togs inte i beaktande.

I anslutning till kommunaliseringen av skolan 1990/91 försvann de särskilt öronmärkta pengarna för hemspråksundervisningen, och kommunerna fick helt överta ansvaret för finansieringen. Riksrevisionsverket gjorde vid samma tid en utredning av hemspråksreformen och publicerade en starkt kritisk rapport. Det gjordes nu flera förändringar i grundskoleförordningen som innebar begränsningar när det gällde kommunernas skyldighet att anordna hemspråksundervisning. Det fastställdes att det skulle krävas att minst fem elever som hörde till samma språkgrupp önskade få hemspråksundervisning för att det skulle bli skyldighet att anordna sådan. Den skulle inte heller få bedrivas under mer än 7 år under skoltiden. Dessa restriktioner gällde dock inte beträffande samiska, tornedalsfinska och romska. Det angavs också att hemspråksundervisning, då den inte förekom som tillvalsämne, normalt skulle anordnas utanför timplanebunden tid, så att eleverna inte skulle försumma undervisning på svenska i andra ämnen. Hemspråksundervisningen kunde bedrivas inom svenska klasser, i särskilda hemspråksklasser eller i sk sammansatta klasser, där det fanns ungefär lika många svenska barn och invandrabarn. Inom gymnasieskolan kunde, i den mån den inte förekom utanför timplanebunden tid, undervisningen bedrivas antingen som C-språk eller B-språk.

Fram till kommunaliseringen av skolväsendet 1991 ökade i stort sett andelen av dem som var berättigade till hemspråksundervisning och också deltog i sådan undervisning. När den var som högst var det för grundskolans del 68% (1986). 1994 hade andelen sjunkit till 55 %. I gymnasieskolan var andelen högst 1987 med 51 %. 1994 hade andelen sjunkit till 37 %.

Enligt den nya läroplanen för grundskolan Lpo 94 finns nu fyra alternativ till det som motsvarar hemspråksundervisning: inom språkval, som elevens val, som del av skolans val eller som undervisning utanför timplanebunden tid. Ungefär hälften av undervisningen hör enligt Skolverkets undersökningar till den senaste kategorin. För gymnasieskolans del (Lpf 94) kan undervisningen ske i form av utvidgad studiekurs, individuellt val eller ersättning för något annat språkval.

Skolkommittén kom i sitt slutbetänkande (SOU 1996:143) med en rad förslag som gällde invandrares undervisning, som alla hade innebörden att stärka

deras tillgång till sitt eget modersmål. Man hade gått igenom forskningsläget och konstaterade att den vetenskapliga kunskap som fanns var bristfällig men att de flesta undersökningar som fanns såväl nationellt som internationellt visade hemspråksundervisningens positiva betydelse såväl för identitet och självkänsla som för inläringen av det nya landets språk. Kommittén menade att om barnets språk- och begreppsutveckling får ske parallellt på modersmålet och det nya språket så utvecklas båda och påverkar och stöder varandra. Den menade att alla barn och ungdomar skulle ha en självklar rätt att få ta till vara sitt första språk. Kommittén föreslog därför att man skulle ändra beteckningen hemspråk till modersmål. Den föreslog också att de begränsningar som fanns beträffande hur lång tid som undervisningen kunde få ske och hur många elever med ett visst språk som måste finnas för att det skulle bli en undervisningsgrupp skulle tas bort. Kravet att undervisningen måste förläggas så att något annat ämne inte skulle drabbas ville man också ha bort. Man granskade kritiskt de stora nedskärningar i undervisningsvolym som skett och de motiveringar som använts för nedskärningarna. Ett riksdagsbeslut 1997 anknöt till kommitténs förslag när det gällde att ändra beteckningen från hemspråk till modersmålet. Men de ekonomiskt betingade restriktionerna för inrättande av undervisningsgrupper blev kvar i den nya förordningstexten (SFS 1997:599).

Utbildning av hemspråkslärare - modersmålslärare

Utbildningen av hemspråkslärare har under tjugoförårsperioden från början av 1970-talet kommit att starkt skifta på grund av olika syn på värdet av sådan undervisning i skolan och på grund av de skiftande behoven av lärare som funnits under denna tid. Alla alternativ som prövats har ur någon synpunkt befunnits ha stora brister och snart övergivits för någon annan form av utbildning.

Finska har innehaft en särställning med traditionella akademiska kurser i ämnet. 1975 tillkom en tvåspråkig klasslärarutbildning med finska med undervisning i detta ämne som alternativ till ämnet engelska. En utvärdering som gjordes av utbildningen fann dock att den finska delen var för liten och att ändå den svenskkunskap som kunde förmedlas var otillräcklig med tanke på skolans behov.

1976 anordnades en snabbutbildning för tjänstgörande hemspråkslärare, den s k oex-utbildningen. Den var 4 veckor för dem som redan hade någon form av lärarutbildning från hemlandet och 8 veckor för dem som saknade en sådan. Denna utbildning förändrades 1978 så att det blev 7 veckor för båda

kategorierna. Efter hand som behovet av sådan utbildning minskade genom att det tillkom en reguljär hemspråkslärarutbildning avvecklades snabbutbildningen.

1977 tillkom i anslutning till hemspråksreformen en tvåårig hemspråkslärarutbildning som skulle ge grund för undervisning från förskolan till gymnasieskolan. Denna utbildning fanns i Stockholm, Göteborg och Malmö. Olika språk koncentrerades till olika undervisningsorter. Inslagen i denna utbildning, utöver hemspråket och dess metodik, var pedagogik, svenska, samhällsorientering och naturorientering/matematik.

Samma år 1977 tillkom en tvåårig förskollärarutbildning för tvåspråkiga studerande i Stockholm, Malmö och Göteborg. De språk som här var berörda var finska, grekiska, serbokroatiska och turkiska. Snart tillkom också spanska och persiska.

Skolverket har i en rapport som citerats av Skolkommittén redovisat brister i den egentliga hemspråkslärarutbildningen med innebörden att de studerande inte fått tillräcklig kännedom om svensk kultur och svenska samhällsförhållanden och att lärarna i utbildningen inte tillräckligt väl lärt känna situationen i de studerandes hemländer och kunnat ta vara på deras erfarenhet från de länder varifrån de kommit.

Ett allmänt problem med en renodlad hemspråkslärarutbildning har varit att hemspråkslärarna när de bara kunnat ge undervisning och studiehandledning på hemspråket måste få en mycket splittrad tjänstgöring i flera olika skolor. Strävanden har därför hela tiden funnits att låta hemspråkslärarna få en bredare utbildning som kunde göra dem skickade att undervisa i skolan även i andra ämnen.

1990 försvann den tvååriga hemspråkslärarutbildningen och ersattes då av att det blev inslag av hemspråk i den nya grundskollärarutbildningen både inom inriktningen mot tidigare årskurser 1-7 och senare årskurser 4-9. Det blev sex olika varianter med hemspråk som inslag. Grundidén var att det skulle bli en lärarkategori som kunde undervisa både invandrabarn och svenska barn. Huvudproblemet blev att inträdeskraven genom de språkprov som fanns var så höga att det var ytterst få invandrare som kunde uppfylla dem. Och de som började utbildningen hade svårt att kunna fullfölja den.

Eftersom behovet att få utbildade hemspråkslärare var stort prövades under ett par år en etapputbildning inom 1-7-utbildningen. 80 poäng gav där behörighet som hemspråkslärare. Ytterligare 60 poäng gav behörighet som 1-7-lärare i studerade ämnen utom svenska. 20 godkända poäng därutöver gav

full behörighet att också undervisa i svenska. Det blev på grund av inträdeskraven ändå mycket få som genomgick utbildningen. 1992/93 avskaffades försöket med etapputbildning för hemspråklärare, och totalintegrening infördes i grundskolläraryt utbildning 1-7 av de invandrare som kunnat klara inträdeskraven. Det var dock ytterst få som kunde detta. Så därför har den statliga utbildningen av hemspråklärare - modersmåls lärare till största delen upphört, trots att behovet på grund av den stora flyktinginvandringen är mycket stort. Resultatet av den ryckighet som kännetecknat utbildningen av hemspråklärare - modersmåls lärare är att drygt hälften av dem som nu är verksamma i skolorna saknar formell kompetens för sin uppgift.

Det förekommer dock inom högskolesystemet sedan flera år vissa fristående kurser och särskilda skräddarsydda utbildningar. I Malmö finns sålunda en 20 poängs didaktisk-metodisk kurs för modersmåls lärare med utländsk lära-rexamen. Den vänder sig till aktiva modersmåls lärare och bedrivs under tre terminer på kvällstid en gång per vecka samt tre veckor på dagtid under skolloven. Modersmåls lärarnas utbildningsbehov tillgodoses också av att kommunerna ordnar viss kortare fortbildning.

Granskning av de olika försök som gjorts att ge en god modersmåls-läraryt utbildning visar på många kvarstående svårigheter, bortsett från att de kvantitativa behoven är mycket stora. Flera olika granskare har menat att utbildningen i alltför hög grad utgått från svenskt perspektiv. Behovet är stort av kompetensutveckling för läraryt bildarna att lära sig bättre hantera de stora uppgifter som en mångkulturell skola och ett mångkulturellt samhälle ställer. Det behövs också fler lärare med utländsk bakgrund.

Läraryt bildningskommittén har haft till uppgift att också lämna förslag till hur utbildningen av modersmåls lärare i framtiden bör organiseras. Den har återkommit till tanken på en etapputbildning, som först ger kompetens till att enbart bli modersmåls lärare och sedan möjlighet att om språkkunskaperna i svenska räcker till få utbildning i ytterligare ett ämne.

Nya försök att få fler invandrare som lärare.

Det prövas på olika håll i landet också andra försök att underlätta för invandrare att bli lärare i svensk skola. Exempelvis har läraryt utbildningen vid Malmö högskola en förskolläraryt utbildning 120 poäng som går på deltid under 5,5 år. Personer med invandrarbakgrund prioriteras vid antagningen till denna utbildning. I Göteborg har i flera omgångar i samarbete med arbetsmarknads-myndigheten och några andra intressenter förekommit längre utbildningar av

invandrare med lärarutbildning från sina hemländer med särskild inriktning på matematik/NO-området. (Angående utvärdering av dessa utbildningar se Bredänge, 1998).

Några länsarbetsnämnder och större kommuner stöder också anordnande av skräddarsydda lärarutbildningar inom högskolan för invandrare med andra typer av akademiska studier från sina hemländer än direkta lärarutbildningar. En sådan utbildning finns bl a i Malmö. Ett problem i sammanhanget tycks vara bedömningen av examensordningens utformning som utgår ifrån en fullständig genomgången svensk lärarutbildning. Lärarutbildningskommittén markerar starkt i sitt slutbetänkande behovet att få flera invandrare som lärare den svenska skolan och därför betydelsen av att det i flera högskolor skapas olika former av flexibel kompletterande lärarutbildning för invandrare med akademiska examina från sina hemländer.

Den förändring som 1999 efter förslag från Skolkommittén genomförts av skollagens 2 kapitel 4 §, med införande av regler om behörighetsförklaring av utländska lärare genom Högskoleverkets försorg ger nya möjligheter. I skollagen har tidigare sagts att läraren skall ”*behärska svenska språket*”, och nu sägs i ett tillägg 4b § ”Den som har annat modersmål än svenska, danska, färöiska, isländska eller norska kan få behörighetsbevis endast om han eller hon *har de kunskaper i svenska som behövs*”. (Lag 1999:887).

Speciallärare

Utvecklingen av specialundervisningen

Synen på hur man skall hjälpa elever med olika slags svårigheter har skiftat mycket under efterkrigstiden. Redan under 1930- och 40-talen hade det blivit vanligare, särskilt i städer och tätorter, att anordna *hjälpklasser* för elever som hade svårt att följa den ordinarie undervisningen. 1942 fattade riksdagen beslut om statsbidrag till hjälpundervisning i folk- och småskola (SFS 1942:629). Efterhand tillkom det insatser för hjälpundervisning för röst- och talvård (1948), läs- och skrivsvårigheter (1948) samt undervisning för synsvaga elever (1952). Det fanns i folkskolestadgan regler för hur många hjälpklasser som fick inrättas. I 1958 års folkskolestadga preciserades specialklassernas storlek för olika typer av svårigheter (SFS 1958:399 § 108). Man angav där att antalet specialklasser inte fick överstiga 15 % av antalet normalklasser.

När 9-årig grundskola genomfördes 1962 tillkom också vad som kallades *särskild specialundervisning* (Skolstadgan SFS 1962:439). Den innebar att eleverna fanns kvar i den vanliga klassen men fick lämna den för undervisning av speciallärare under några timmar. Man kallade detta också för klinikundervisning. Det blev även nya typer av specialklasser, läsklass, talklass och observationsklass. Till begreppet specialklass hänfördes också s k skolmognadsklasser för elever som inte ansågs mogna att börja i vanlig klass på lågstadiet. Men den särskilda specialundervisningen ökade som helhet taget under 1960-talet på bekostnad av specialklasserna. Det fanns inte angiven någon formell gräns för hur mycket den särskilda specialundervisningen fick öka. När grundskolan efterhand infördes i hela landet och realskolorna försvann, så att alla slags elever kom att undervisas tillsammans även på högstadiet, ökade också det upplevda behovet av specialundervisning. Det blev sålunda en närmast explosionsartad ökning av den särskilda specialundervisningen som i den reviderade läroplanen Lgr 69 döptes om till *samordnad specialundervisning*. Skolöverstyrelsen satte därför på uppdrag av regeringen 1971 ett tak för hur stor den fick bli. Det innebar att högst 0,30 lärarveckotimmar per elev fick användas för någon form av specialundervisning. Det betydde ändå att det kom ungefär en speciallärare på fyra lärare i vanlig klass i grundskolan.

Vid början av 1970-talet arbetade den s k SIA-utredningen (Utredningen om skolans inre arbete) med att granska reformbehovet när grundskolan var fullt genomförd i hela landet. SIA-utredningen tog i sitt slutbetänkande (SOU 1974:53) avstånd från den omfattande förekomsten av specialundervisning. Den utgick från att de vanliga lärarna själva genom lagarbete och friare gruppering av eleverna skulle kunna ta hand om de flesta svårigheterna hos eleverna. Utredningen föreslog också en starkare decentralisering av beslut om skolornas resursanvändning och ett nytt statsbidragssystem som skulle underlätta detta. Detta statsbidrag indelades i en basresurs och en förstärkningsresurs. Förstärkningsresursen skulle vara behovsrelaterad och möjliggöra större hänsynstagande till sociala och andra skillnader som kunde finnas mellan olika skolor i en kommun. Speciallärarna skulle i arbetslagen mera fungera som specialister och hjälpa de andra lärarna hur man på bästa sätt kunde ta hand om elever med olika slags svårigheter. De skulle också mera bli det som kallades för kompanjonlärare eller resurslärare direkt i klasserna. Möjligheten att ha elever som var i behov av det i särskilda undervisningsgrupper under kortare tid skulle dock vara kvar. Det föreslogs också inrättas s k skoldaghem där elever med särskilt stora svårigheter under längre tid kunde vara under hela

skoldagen. Avsikten var dock att så snart som möjligt kunna återföra dem till de vanliga klasserna. Riksdagens reformbeslut blev i stort sett enligt SIA-utredningens förslag. Statsbidragssystemet förändrades i överensstämmelse härmed. Lgr 80 kan sägas vara slutresultatet av SIA-utredningens arbete också när det gäller hur man hjälper elever med svårigheter.

I samband med kommunaliseringen av skolväsendet 1990/91 och tillkomsten av Lpo 94 och Lpf 94 har en ännu mer långtgående decentralisering skett av beslut om hur man organiserar arbetet i skolorna och hur man bemöter elever med svårigheter. Det nya statsbidraget är inte ens specialdestinerat till skolväsendet utan ingår i ett stort statsbidrag som gäller alla former av statligt stöd till olika kommunala verksamheter. Den av SIA-utredningen introducerade uppdelningen av bidraget till skolorna i en basresurs och en förstärkningsresurs har därmed också försvunnit. Skolväsendet har överhuvud inte kvar mycket av tidigare regelsystem som angav vad man skulle göra för att hjälpa elever med olika slags svårigheter. Skollagen, skolförordningarna och läroplanerna är nu konstruerade så att det blir en renodlad målstyrning. Skollagen uttrycker sålunda i 1 kap § 2 enbart att ”i utbildningen skall hänsyn tas till elever i behov av särskilt stöd”. Det blir helt upp till den enskilda kommunen och skolan att avgöra hur detta bäst kan ske.

Den ekonomiska krisen i mitten på 1990-talet reducerade kraftigt antalet speciallärare och minskade möjligheten att ge elever med svårigheter i grundskolan det stöd de behöver. Behoven hos elever i gymnasieskolan av stöd på olika sätt har också ökat efterhand som denna blivit en skolform för så gott som alla elever i en årskull. När i början av 2000-talet statens och kommunernas ekonomi blivit bättre kan dessa behov åter uppmärksammas mera.

Utbildning av speciallärare

Utbildning av speciallärare har genom åren successivt förändrats med anknytning till de skillnader i synsätt som jag ovan nämnt angående hur man hjälper elever med olika slags svårigheter.

I samband med att staten 1942 beslutade att ge statsbidrag till hjälpundervisning i folkskolan kom också beslut att årligen ge anslag till utbildning av hjälpklasslärare. I Stockholm anordnades från 1943 utbildning om 18 veckor. I Göteborg anordnades fortbildningskurs om 12 veckor fördelad på två år. För tillträde till båda kurserna krävdes folkskolläraryxamen eller småskolläraryxamen. Från 1947 anordnades även i anslutning till kurserna för hjälpklasslärare i Stockholm särskilda utbildningskurser för lärare i särskola. Dessa olika kurser fortsatte sedan till i början av 1960-talet.

Utredningsarbete pågick i olika sammanhang under slutet av 1940-talet och så gott som hela 1950-talet angående frågan om att skapa ett särskilt speciallärarinstitut i Stockholm, som mera grundligt skulle utbilda lärare både för hjälpklasser och för särskola. Under 1950-talet tillkom ett flertal kortare fortbildningskurser för lärare angående olika slags handikap, såsom hörselskador, röst- och talrubbningar och läs- och skrivsvårigheter. Något samlat grepp på frågan om mer reguljär utbildning av specialpedagoger togs dock inte på länge.

Det blev 1960 års lärarutbildningssakkunniga (LUS) som till slut löste frågan. I ett särskilt betänkande 1961 föreslog denna utredning en till större delen gemensam grundutbildning för flertalet speciallärare. Differentiering på olika slags handikap ville man till stora delar uppskjuta till den praktiska delen av utbildningen. Det föreslogs att sådana utbildningar skulle anordnas i Stockholm och Göteborg. Förslagen togs upp i en regeringsproposition till 1962 års riksdag (nr 106). Detta ledde till att det fattades beslut om inrättande av en speciallärarlinje vid lärarhögskolan i Stockholm och en speciallärarutbildning knuten till ett folkskoleseminarium i Göteborg. När en lärarhögskola tillkom i Göteborg 1964 blev linjen knuten till denna. Det inrättade där också en professur i skolforskning med särskild inriktning på specialpedagogik. Sedan tillkom speciallärarlinjer vid övriga nyinrättade större lärarhögskolor.

Speciallärarutbildningen uppdelades efterhand i tre grenar:

Gren 1 som blev den största omfattade två terminer. Den var framför allt till för lärare för hjälpundervisning, observationsundervisning och undervisning av elever med läs- och skrivsvårigheter. Den ledde fram till en gemensam speciallärarkompetens. Den kom senare att också omfatta utbildning av särskollärare.

Gren 2 avsåg främst undervisning av synskadade elever och elever med hörsel- och talsvårigheter. Normalt omfattade den två terminer grundläggande utbildning plus ytterligare en termins specialisering. Utbildningen som bara fanns på några få orter byggde på tidigare utbildningar av blindlärare och döv-lärare.

Gren 3 avsåg utbildning av förskollärare för undervisning av elever i särskola och träningskola och vissa sjuka barn. Det var också en tvåterminsutbildning med ganska begränsad intagning.

Det förekom vidare en rik flora av kortare fortbildningskurser, vanligen på tre veckor, för lärare som arbetade med specialundervisning i sina skolor utan att ha full behörighet.

I samband med en ekonomisk kris i landet omkring 1980 skedde nedskärningar inom utbildningen av speciallärare. Genom riksdagsbeslut på grundval av en sparproposition 1981 förkortades utbildningen i gren 1 till en termin. Speciallärare som tidigare fått en sexfaldig behörighet blev nu framför allt utbildade att bli resurslärare för undervisning tillsammans med andra lärare enligt den nya läroplanen Lgr 80.

1982 kom en ny fortbildningsorganisation som gav kommunerna själva det fulla ekonomiska ansvaret för den fortbildning som skulle ges åt deras lärare. Tidigare hade kommunerna varit skyldiga att betala full lön eller lön med ett mindre avdrag, s k B-avdrag, till lärare som antogs till speciallärarutbildning. Nu kunde kommunerna själva avgöra om de vill ge ett fåtal lärare en grundlig utbildning eller om de ville ge flera av sina lärare en kortare fortbildning. De flesta kommuner valde det senare. Det blev därför under några år svårt att fylla studieplatserna på speciallärarlinjen. Regeringen gav då en tid särskilda utbildningsbidrag till vissa kategorier studerande, främst för utbildning av talpedagoger och särskollärare. Men i flertalet fall fick de lärare som ville gå utbildningen själva bekosta denna. Speciallärarutbildningen vid de olika lärarhögskolorna anordnade under denna tid på 1980-talet också ett stort antal kortare fortbildningskurser rörande olika former av specialundervisning. Dessa kurser var ibland decentraliserade till andra orter enligt kommunernas önskemål.

1983 påbörjades inom UHÄ en central översyn av speciallärarutbildningen. Från 1986/87 fick denna följande allmänna innebörd. För speciallärarexamen krävdes minst 40 poäng. Därefter blev det möjligt till fördjupning och specialisering under ytterligare terminer. Det blev ett vidgat ansvarsområde att arbeta med svårare handikap för integrering i vanliga klasser och att i enlighet med intentionerna i Lgr 80 arbeta som mentorer för andra lärare inom rektorssområdet och finnas med som ledare av skolans lokala utvecklingsarbete.

Enligt den nya grundskollärarutbildningen från 1988 ingår det i alla lärares uppgifter att genom lagarbete stödja elever med olika slags svårigheter. Speciallärarutbildningen betonar därför mera rollen som handledare och koordinatör i det specialpedagogiska arbetet i skolorna.

För specialpedagogisk examen enligt 1993 års examensordning krävdes specialpedagogisk påbyggnadsutbildning 60 poäng. Det blev också vissa ytterligare påbyggnadskurser om 20 poäng. Vid intagning till utbildningen prioriteras de sökande efter kommunens uttryckta behov av vidareutbildad personal. För intagning krävs tidigare lärarexamen och viss tidigare lärartjänstgöring. De inriktningar som kan väljas är följande: komplicerad inlärningssituation,

dövhet eller hörselskada, synskada eller utvecklingsstörning. Beteckningen specialpedagog blev formellt begränsad till dem som har en sådan ny specialpedagogisk examen. Det prövas i Stockholm en ny variant av grundskolläro-utbildningen för både döva, hörande och hörselskadade med inriktning språk, teckenspråk och svenska. Läro-utbildningskommittén föreslår att denna utbildning skall permanentas (SOU 1999:63 s 195) och propositionen om förnyad läro-utbildning (1999/200:135) följer kommitténs förslag..

Yrkesvals- läro-are - syo-konsulent - studie- och yrkesvägledare

Utvecklingen av studie- och yrkesvägledning i skolan

Studie- och yrkesvägledning i den svenska skolan har inte någon lång historia. Den började i liten skala på 1940-talet. Impulserna kom närmast från USA. Jag har själv minne av besök några timmar under läsåret 1941/42 av en yrkesvägledare i den samrealskola i Stockholm där jag gick.

1948 inrättades Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS). I dess organisation fanns snart också ungdomsförmedlingar med särskilt anställda yrkesvägledare. Skolkommissionen kom samma år 1948 med sitt huvudbetänkande (SOU 1948: 27) där den föreslog försöksverksamhet med 9-årig obligatorisk skola. I förslaget fästes stor vikt vid att denna skola under de sista årskurserna skulle innehålla en orientering om olika studievägar och yrken och även rent yrkesförberedande inslag. Teoretisk studie- och yrkesorientering skulle bli betydelsefulla inslag i det nya ämnet samhällskunskap som föreslogs bli infört. I försöken med 9-årig enhetsskola skulle det bli också bli fritt tillval av ämnen i årskurserna 7 och 8 samt inslag av praktisk yrkesorientering vid olika företag i årskurs 8. Det skulle sedan bli ett avslutande år med linjedelning på tre linjer 9g, 9a och 9y. 9y som uppdelades på ett flertal grenar skulle ge en ganska omfattande yrkesförberedande undervisning.

1949 tillsattes en samarbetskommitté med representanter för Skolkommissionen, Skolöverstyrelsen, Överstyrelsen för yrkesutbildning samt Arbetsmarknadsstyrelsen för att bearbeta frågorna om hur samverkan mellan skolan och arbetslivet borde organiseras. Denna kommitté föreslog 1951 att det skulle inrättas en ny typ av befattningshavare, *yrkesvalsläro-are*, som skulle leda studie- och yrkesorienteringen. Yrkesvalsläro-aren skulle ha anställning dels som läro-are i skolan, dels som länsarbetsnämndens kontaktman med skolan, bli i samband med organiserande av pryoveckorna i årskurs 8 och i utvecklande

av näringslivets kontakt med olika kurser i 9 y. För detta arbete skulle han/hon ha nedsättning i undervisningsskyldigheten och ett särskilt arvode från länsarbetsnämnden. Regeringen framlade i en proposition 1951:136 detta förslag för riksdagen, som antog det.

I folkskolan kom också genom en ny undervisningsplan 1955 (U 55) yrkesvägledning in en timme per vecka under de två sista skolåren. Det kom även in praktisk yrkesorientering under några dagar, liknande den pryso som fanns i större omfattning inom försöksskolan.

Det pågick under senare delen av den 10-åriga försökstiden med enhetskola olika försök att låta studie- och yrkesvägledningen mera bli ett gemensamt ansvar för yrkesvalsläraren och andra lärare i samhällskunskap samt klassföreståndarna, som fick föra de elevkort där bl a den praktiska yrkesorienteringen under fyra veckor i årskurs 8 registrerades. Strävan att göra studie- och yrkesorienteringen mera till ett gemensamt ansvar för alla skolans lärare har efter införande av 9-årig grundskola 1962 sedan med växlande framgång kännetecknat hela den fortsatta skolutvecklingen.

Med grundskolereformen 1962 försvann beteckningen 9y, och den yrkesförberedelse som kom att finnas kvar fanns i några sk tvåbokstavliga linjer. Denna yrkesförberedelse var dock inte lika omfattande som i 9y och bedrevs i mer skolmässiga former. Pryso-veckorna i årskurs 8 från försöksverksamheten med enhetskola kom länge att vara kvar och likaså yrkesvalsläraren. I den reviderade läroplan som kom 1969 (Lgr 69) försvann emellertid linjedelningen helt inom grundskolan och ersattes av några tillvalsämnen 5 veckotimmar i årskurs 9. Yrkesförberedelse försvann helt från grundskolan och blev en uppgift för en reformerad gymnasieskola. Behovet av en särskild befattningshavare som både var lärare och anställd av arbetsmarknadsverket upplevdes genom denna utveckling såsom mindre. Det uppfattades också som alltför dyrbart att en lärare med nedsättning i undervisningsskyldigheten skulle sköta kontakterna med näringslivet för att organisera prysoveckorna i stället för att ha en person som på normal kontorstid kunde arbeta med dessa frågor.

När det blev en gymnasiereform med en integrerad gymnasieskola som inkluderade också de tidigare yrkesskolorna i och med Lgy 70 blev det behov av en ökad syo-verksamhet också där. 1971 beslöts att syo obligatoriskt skulle förekomma både inom gymnasieskolan och inom den framväxande kommunala vuxenutbildningen, Komvux. Det inrättades för denna verksamhet särskilda kommunala *syo-konsulenttjänster* med personer utan lärarutbildning men med bred yrkeserfarenhet som kom att arbeta på kontorstid.

Utbildningen av yrkesvalslärare upphörde helt vid denna tid. Försök med kommunalt anställda syo-konsulenter påbörjades snart även inom grundskolan. Genom en ny läroplan för grundskolan (Lgr 80) inträdde en ny fas i skolans syo-undervisning. Begreppet praktisk yrkesorientering (pryo) ersattes av praktisk arbetslivsorientering (prao). Härmed markerades att det inte var fråga om att orientera om bestämda yrken, utan att eleverna skulle få en bredare orientering om arbetslivet och dess villkor i några branscher. Det markerades också starkare att syo skulle bli en uppgift för alla lärare att ta upp i undervisningen i naturliga sammanhang och inte göras alltför beroende av en enda befattningshavare, syo-konsulenter eller yrkesvalsläraren.

1984 blev syo-konsulenttjänsterna statligt reglerade. Det dröjde dock inte längre än till 1991 innan de åter blev kommunala tjänster i samband med kommunaliseringen av hela skolväsendet, då också lärartjänsterna blev kommunala. 1993 ändrades beteckningen till studie- och yrkesvägledare. I den nyaste läroplanen för grundskolan (Lpo 94) är inte som i tidigare läroplaner för grundskolan studie- och yrkesorienteringen detaljreglerad med bestämmelser om särskild tid för pryo eller prao ute i arbetslivet. Uppgiften att orientera eleverna om studier och yrkesliv är mera allmänt formulerad och hur den praktiskt skall gå till bestäms lokalt.

Utbildning av personal för studie- och yrkesvägledning

Redan 1951 när idén om särskilda yrkesvalslärare för försöksverksamhet med enhetsskola först framlades anordnade SÖ i samarbete med AMS den första treveckorskursen för blivande yrkesvalslärare. Sådana kortare kurser anordnades under flera år. Det var i huvudsak folkskollärare som sökte till dessa kurser. 1957 tillkom den första enterminkursen för yrkesvalslärare. Sådana kurser för försöksskolan pågick under några år.

Efter grundskolereformen 1962 blev också enterminkurser det normala för yrkesvalslärare. Kurserna kom att anordnas vid lärarhögskolorna i Stockholm, Malmö och Umeå. De planerades tämligen i detalj i nära samarbete mellan SÖ och AMS. Som framgått av det föregående slutade utbildningen av yrkesvalslärare 1970/71. I stället blev det från 1971 ettåriga kurser (40 poäng) för syo-personal utan krav på föregående lärarutbildning för tillträde men med krav på omfattande yrkeserfarenhet. Det var från början oklart om hur syo:n skulle organiseras i grundskolan. Det pågick under några år försök med olika utformning. Antingen yrkesvalslärare eller syo-konsulenter kunde få ha hand om uppgifterna.

1977 försvann i anslutning till högskolereformen 40-poängskurserna och ersattes av en treårig utbildning till syo-konsulent (120 poäng). För personer som hade långvarig och mångsidig yrkeserfarenhet förekom ett kortare alternativ omfattande 1 1/2 år (60 poäng). 1984 reviderades utbildningen i anslutning till att det blev statligt reglerade syo-konsulenttjänster. Den kom nu att omfatta 120 poäng för alla. Efter beslut av skolstyrelsen i en kommun kunde dessa syo-konsulenter också få tjänstgöra som lärare om de hade en ämnesutbildning minst omfattande 40 poäng.

1993 innebar ytterligare förändringar. Då tillkom den nya examensordningen för högskolan med en särskild studie- och yrkesvägledarexamen efter studier omfattande 120 poäng. Det krävs normalt för tillträde till denna utbildning, utöver allmän behörighet för högskolestudier, minst tre års yrkeserfarenhet. Efter denna examen finns möjlighet att tjänstgöra som lärare i grundskolan för den som har minst 40 poäng i ett ämne och för tjänstgöring i gymnasieskolan minst 60 poängs studier.

Referenser

Litteratur

- Bredänge, G, *Hur har det gått? Utvärdering och uppföljning av kompletterande utbildningssatsningar för lärare med utländsk lärarexamen och yrkeserfarenhet i hemlandet. Rapport nr 1998:10.* Institutionen för pedagogik. Göteborg
- Lärarhögskolan Malmö 25 år, Lund 1985
- Marklund, S, *Skolsverige 1950 - 1975, del 3 (1983) och del 6 (1989)*, Stockholm
- Pedagogisk uppslagsbok. Från A till Ö utan pekpinnar.* Lärarförbundets förlag, Stockholm 1996
- Richardson, G, *Svensk utbildningshistoria*, Lund 1994
- Yrken A - Ö. Beskrivning Läraryrken.* Arbetsmarknadsstyrelsen, 2000
- Årsbok för skolan*, Sveriges Lärarförbund, Stockholm (76-77, 79-80, 86-86, 89-90)

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar (SOU):

- 1938:49 Betänkande med förslag angående utbildning av lärare i teckning och slöjd samt för yrkesundervisning. 1936 år yrkes-sakkunniga.
- 1947:15 Lönereglering för övningslärare.
- 1947:69 Utbildning av lärare för utvecklingshämmande och svårfostrade barn jämte förslag till inrättande av ett statens speciallärarinstitut. 1946 års hjälp- och särklassutredning.
- 1948: 27 1946 års skolkommissions betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling. (SK)
- 1951:33 Utbildning av sjuksköterskor. Kommittén för reformering av sjuksköterskeutbildningen.
- 1954:11 Yrkesutbildningen. 1952 års yrkesutbildningssakkunniga.
- 1956:18 Seminarieorganisationen I. 1954 års seminarieutredning.
- 1959: 8 Viss yrkeslärarutbildning. Sakkunniga för yrkesutbildningens

- centrala ledning och vis lärarutbildning.
- 1965: 30 Lärarutbildningen. 1960 års lärarutbildningssakkunniga. (LUS)
- 1972: 27 Förskolan. Del 2. Barnstugeutredningen
- 1974:42 Barns fritid. Barnstugeutredningen
- 1974:53 Skolans arbetsmiljö. SIA-utredningen.
- 1975: 67 Utbildning i samspel. Barnstugeutredningen.
- 1977:1 Stadieindelning och lärarnas specialiseringsgrad. LUT 74.
- 1977:2 Mål för lärarutbildning. LUT 74.
- 1978: 65 Skolan - en ändrad ansvarsfördelning. SSK-utredningen.
- 1978: 86 Lärare för skola i utveckling. LUT 74.
- 1997:121 Skolfrågor - om skola i en ny tid. Skolkommittén
- 1999:63 Att lära och leda. Lärarutbildningskommittén (LUK 97)

Propositioner

- 1950- Nr 70 Riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling.
- 1950- Nr 219 Riktlinjer för lärarutbildningens ordnande.
- 1954- Nr 149 Vidareutbildning av folkskollärare för tjänstgöring på högre skolstadier.
- 1957- Nr 106 Försöksverksamhet med nioårig enhetsskola.
- 1959- Nr 92 Utbildning av lärare i manlig slöjd.
- 1960- Nr 90 Utbildning av lärare för industri och hantverk samt handel.
- 1962- Nr 54 Reformering av den obligatoriska skolan.
- 1962- Nr 106 Vissa frågor rörande lärarutbildning.
- 1962- Nr 136 Förslag till skollag.
- 1964- Nr 68 Vissa frågor rörande lärarutbildning.
- 1966- Nr 50 Ökad utbildning av socionomer och gymnastiklärare.
- 1967- Nr 4 Reformerad lärarutbildning.
- 1968- Nr 140 Riktlinjer för det frivilliga skolväsendet.
- 1969- Nr 4 Utbildningens organisation vid filosofisk fakultet.
- 1971- Nr 31 Musikutbildning m m.
- 1975- Nr 9 Reformering av högskoleutbildningen.
- 1975- Nr 24 Viss försöksverksamhet inom lärarutbildningen.
- 1975/76: 39 Skolans inre arbete.
- 1978/79: 180 Läroplan för grundskolan.
- 1980/81: 10 Driftsbidrag till grundskolan.
- 1984/85: 122 Lärarutbildning för grundskolan.

- 1986/87: 163 Grundskollärautbildningen.
 1988/89: 4 Om skolans utveckling och styrning.
 1989/90: 41 Kommunalt huvudmannaskap för lärare, m fl.
 1990/91: 18 Ansvaret för skolan.
 1990/91: 85 Gymnasieskolan och vuxenutbildningen.
 1992/93: 1 Vissa högskolefrågor, bl a ny högskolelag.
 1992/93: 169 Grundläggande högskoleutbildning
 1992/93: 220 Läroplan och betygssystem för grundskolan m fl skolor.
 1992/93: 250 Läroplan och betygssystem för gymnasieskolan m fl skolor.
 1999/200: 135 En förnyad lärarutbildning.

Svensk författningssamling (SFS):

- 1921: 604 Folkskolestadga.
 1933: 110 Läroverksstadga.
 1937: 535 Stadga för folkskoleseminarier.
 1942: 629 Hjälpundervisning i folk- och småskola.
 1947: 149 Behörighet att undervisa i främmande språk i folkskolan.
 1950: 549 Riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling.
 1953: 610 Examenstadga för universitetens filosofiska fakulteter.
 1953: 626 Folkskollärares rätt att studera vid universitet.
 1953: 696 Behörighet i vissa fall till adjunktjänst vid allmänt läroverk.
 1954: 570 Tim- och kursplaner för folkskolan (U 55).
 1956: 263 Vissa bestämmelser om specialundervisning i folkskolan.
 1957: 319 Vissa bestämmelser om specialundervisning i folkskolan.
 1958: 342 Stadga för högre kommunala skolor.
 1958: 387 Allmän skolstadga.
 1958: 399 Folkskolestadga.
 1962: 439 Skolstadga
 1968: 318 Stadga för lärarhögskolorna
 1971: 235 Skolförordning.
 1975: 337 Tjänster som lärare i kommuner.
 1978: 345 Förordning om statsbidrag till driftskostnader för grundskolan m m.
 1985: 1100 Skollag.
 1992: 394 Gymnasieförordning.
 1993: 100 Högskoleförordning.
 1994: 1194 Grundskoleförordning.

1999: 883 Ändring av skollagen

UHÄ författningssamling (UHÄ - FS)

1977:159 Förordning om tillvalsorganisation för lågstadielärlinjen
1977: 161 Förordning om tillvalsorganisation för mellanstadielärlinjen
1980: 80 Förordning om utbildning av lärare 19
1982: 36 Förordning om särskilda utbildningsåtgärder för vissa obehöriga lärare

Undervisningsplaner och utbildningsplaner:

1919 Undervisningsplan för rikets folkskolor.
1935 Metodiska anvisningar till undervisningsplanen för rikets allmänna läroverk.
1955 Timplaner och huvudmoment vid försöksverksamhet med nio-årig enhetsskola.
1955 Undervisningsplan för rikets folkskolor (U 55).
1955 Kursplaner och anvisningar för realskolan.
1955 Förebild till timplan för klass 9y jämte förteckning över skolkommissionens yrkesutbildningsdelegations studieplaner (stencilerade) nr 1-24.
1959 Allmänna anvisningar för undervisning och fostran på skolans högre stadier.
1961 Utbildningsplaner för folkskoleseminarier.
1962 Läroplan för grundskolan (Lgr 62)
1965 Läroplan för gymnasiet
1969 Läroplan för grundskolan (Lgr 69)
1970 Läroplan för gymnasiet (Lgy 70)
1975 Utbildningsplan för klasslärlinjer vid lärarhögskola.
1975 Utbildningsplan för ämneslärlinjer vid lärarhögskola.
1975 Utbildningsplan för lärare i yrkesinriktade ämnen. Industri och hantverk. Handel och kontor.
1978 Utbildningsplan för lågstadielärlinje (stencil) UHÄ
1979 Utbildningsplan för mellanstadielärlinje (stencil) UHÄ
1980 Läroplan för grundskolan (Lgr 80)
1984 Utbildningsplan med föreskrifter för de historisk-samhällsve-

- tenskapliga, matematisk-naturvetenskapliga och
språkvetenskapliga ämneslärarlinjerna (stencil) UHÄ
- 1988 Utbildningsplan för grundskollärarlinjen (stencil) UHÄ
- 1993 Examensordning för högskolan
- 1994 Läroplan för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94)
- 1995 Läroplan för det frivilliga skolväsendet (Lpf 94)
- 1996 Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen
och fritidshemmet. Lpo 94 anpassad till att också omfatta
förskoleklassen och fritidshemmet
- 1998 Läroplan för förskolan (Lpfö 98)

Högskoleverket har sedan början av år 2000 regeringens uppdrag att värdera utländska lärarutbildningar och utfärda behörighetsbevis till personer med utländsk lärarutbildning, om utbildningen ensam eller tillsammans med yrkeserfarenhet motsvarar svensk lärarexamen eller barn- och ungdomspedagogisk examen.

Som ett led i arbetet på att kunna jämföra utländska lärarutbildningar med motsvarande svenska har Högskoleverket uppdragit åt Göte Rudvall att göra en översikt över den historiska utvecklingen av olika lärarutbildningar under efterkrigstiden. Historiken sträcker sig fram till lärarutbildningsreformen år 2001 och behandlar inte den nya utbildningen. Denna översikt publiceras här med tanke på att också kunna användas i kurser inom olika lärarutbildningar.

